

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА
ГРЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У ТОПОНІМІЇ ПРИЧОРНОМОР'Я ТА
ПРИАЗОВ'Я

Виконала: студентка 2 курсу, гр. 8.0351-р/з
спеціальності 035 «Філологія»,
спеціалізації 035.034 «Слов'янські мови та
літератури (переклад включно), перша – російська»,
освітньої програми «Російська мова і зарубіжна
література. Друга мова»
_____ Гей С.І.

Керівник _____ проф. І. Я. Павленко

Рецензент _____ доц. І. Г. Ліпкевич

Запоріжжя

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет *філологічний*
 Кафедра *слов'янської філології*
 Освітній рівень *магістр*
 Спеціальність *035 “Філологія”*
 Спеціалізація *035.03 “Слов'янські мови та літератури (переклад включно)”*
 Освітня програма *“Російська мова і зарубіжна література. Друга мова”*

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
 Павленко І.Я.

_____ 2022 року
 « ____ » _____

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

Гей Світлані Іванівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи : Грецькі запозичення у топонімії Причорномор'я і Приазов'я керівник роботи - *д.філ.н., проф. І.Я. Павленко* затверджені наказом ЗНУ від « ____ » _____ 2022 року
2. Строк подання студентом роботи 30.01.2023
3. Вихідні дані до роботи топоніми грецького походження Причорномор'я та Приазов'я, творення топонімів грецького походження, топоніми слов'янського походження на території Греції
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
 - 1) вивчити підходи до визначення дискурсу в сучасній лінгвістиці;
 - 2) визначити місце і роль сучасного медійного дискурсу в системі існуючих дискурсивних практик;

- 3) вивчити і надати опис характерних лінгвальних ознак сучасного іспаномовного медійного дискурсу;
- 4) виокремити лексичні та стилістичні характеристики сучасного іспаномовного медійного дискурсу;
- 5) систематизувати стилістичні ознаки сучасного іспаномовного медіадискурсу та визначити їх роль у виконанні основної функції явища, що вивчається.

5. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи (проєкту)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	Підпис, дата
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Павленко І.Я., д.філол.н., проф.	01.06.2022	01.07.2022
Розділ 1	Павленко І.Я., д.філол.н., проф.	01.09.2022	01.10.2022
Розділ 2	Павленко І.Я., д.філол.н., проф.	02.10.2022	02.12.2022
Висновки	Павленко І.Я., д.філол.н., проф.	03.12.2022	03.01.2023

6. Дата видачі завдання

7. КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи (проєкту)	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх аналіз	Червень 2022р.	виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	Вересень 2022р.	виконано
3.	Написання вступу	Жовтень 2022р.	виконано
4.	Написання теоретичного розділу	Листопад 2022р.	виконано

5.	Написання практичного розділу	Грудень 2022р.	виконано
6.	Формулювання висновків	Січень 2022 р.	виконано
7.	Проходження нормоконтролю	Лютий 2022р.	виконано
8.	Одержання відгуку та рецензії	Лютий 2022р.	виконано
9.	Захист	Лютий 2022р.	виконано

8. Автор роботи несе персональну відповідальність за відсутність в роботі несанкціонованих текстових запозичень (академічного плагіату)

Магістрант _____ _____ Гей С. І.
 (підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи _____ І.Я. Павленко
 (підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.Л. Мацегора
 (підпис) (ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Текст кваліфікаційної роботи магістра 63 сторінок, 58 джерел.

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ - грецькі запозичення у історичній та сучасній топонімії Причорномор'я та Приазов'я. Принагідно за необхідністю масив аналізованих номенів розширюється за рахунок топонімів України, утворених від грецьких антропонімів.

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ - способи творення та функціонування топонімів, що запозичені з грецької або утворені від слів грецької мови в топонімії Північного Причорномор'я та Приазов'я.

МЕТА РОБОТИ - комплексний аналіз грецьких запозичень у топонімії Причорномор'я та Приазов'я.

ЗАВДАННЯ:

1. проаналізувати джерела, простежити історичні умови та причини появи грецької складової у назвах географічних назв зазначеного географічного простору;
2. простежити характер та функціонування ойконімів грецького походження;
3. проаналізувати грецьку міфологічну складову у топонімії названих територій;
4. визначити характер творення та функціонування українських та російських топонімів, що мають грецьку основу;
5. акцентувати увагу на специфіці звучання та функціонування топонімів грецького походження у сучасному інформаційному просторі.

АКТУАЛЬНІСТЬ дослідження полягає у відновленні інтересу до історії грецьких запозичень у назвах простору українського перш за все, та російського узбережжів Азовського та Чорного морів. Таким чином, дослідження походження та трансформації топонімів, пов'язаних із історією греків на цій території та загалом грецького топонімікону та онімів грецького походження на зазначеній території є дуже актуальним.

НОВИЗНА полягає у тому, що що вперше розглядаються грецькі запозичення у топонімії регіонів компактного проживання представників цієї національної меншини, на теренах побутування грецьких полісів за часів античності та розселення носіїв новогрецької, румейської та урумської мов зараз у діахронії та сихронії, звернено увагу на типологічні риси формування грецького та українського топонімікону, акцентовано увагу на агіонімах – антропотопонімах, в основі яких – грецькі номени.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ - загальнонаукові методи систематизації (його застосовно для таксонімії відібраного матеріалу) та порівняльний (потреба в ньому вмотивована необхідністю звернення до лексики трьох мов).

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ: у можливості використовувати матеріал на лекціях та практичних заняттях із лексики, водночас цей матеріал можна розглядати й при зверненні до вивчення інших гуманітарних дисциплін, студій пам'яті зокрема.

СТРУКТУРА РОБОТИ: Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

ТОПОНІМИ, АНТРОПОТОПОНІМИ, ГІДРОНІМИ, АГІОНІМИ,
ПЕЛАГОНІМИ, ЕТИМОЛОГІЯ, МОВНІ КОНТАКТИ, ЗАПОЗИЧЕННЯ.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТОПОНІМИ ГРЕЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ.....	13
1.1. Питання формування найменувань просторових об'єктів у лінгвістиці ...	17
1.2. Грецькі топоніми у Приазов'ї та Північному Причорномор'ї: історія досліджень.	22
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТОПОНІМІКОНУ ГРЕЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ НА ТЕРЕНАХ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я ТА ПРИАЗОВ'Я	34
2. 1. Історичні передумови та чинники формування грецького топонімікону у Приазов'ї та Північному Причорномор'ї.	34
2.2. Особливості творення українських та російських топонімів грецького походження.....	37
2.2.1. Творення топонімів з псевдосуфіксом поліс.....	40
2.3. Грецькі топоніми на Кримському півострові.	41
РОЗДІЛ III. СЛОВ'ЯНСЬКІ ТОПОНІМИ НА ТЕРИТОРІЇ ГРЕЦІЇ.....	48
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Дослідник С. Г. Скороходько, аналізуючи способи перекладу кримської топонімії французькою, зазначив: «... у словниках, якими була змога користуватись, наявна лише макротопонімічна лексика, та ще й у вельми звуженому вигляді. До того ж, як з'ясувалось із розмов із деякими сімферопольськими краєзнавцями та географами, діяльність, скерована на збирання, дослідження кримських топонімів, (особливо, мікротопонімів) у застійні часи вважалася небажаною і практично заборонялась» [50, с. 1]. Фактично, подібна ситуація відбувалася й з вивченням топонімікону всього узбережжя Азовського моря та Північного Причорномор'я, оскільки макро- й мікротопоніми зможуть відкрити та відкривають нові обрії для історичних, етнологічних, культурологічних, а не лише лінгвістичних досліджень. Саме тому за радянських часів фіксація та системне вивчення топонімії поліетнічних регіонів зі складною історією, що включала й прямий геноцид представників різних народів, кримських греків зокрема, були вкрай небажаними. Так само поза увагою залишалися питання розвитку церков та церковного будівництва, а отже й відповідного неймінгу, тому агіоніми взагалі довгий час не потрапляли до поля зору лінгвістів. Саме відновлення інтересу до історії грецьких запозичень у назвах простору українського перш за все, та російського узбережжів Азовського та Чорного морів зумовлює **актуальність дослідження** походження та трансформації топонімів, пов'язаних із історією греків на цій території та загалом грецького топонімікону та онімів грецького походження на зазначеній території.

Звернення до цього питання зумовлене й тим, що держава-агресор претендує перш за все саме на місця, топонімія яких досліджується, намагаючись привласнити територію та колонізувати свідомість, а отже й знову руйнують й спотворюють нематеріальну культурну спадщину, до якої належать і власні назви просторових об'єктів. Тому увага до питань неймінгу є й питанням збереження

власної культури. Маріупольські греки у чисельних публікаціях на різних цифрових платформах пишуть про страшні втрати етнічної культури у Маріуполі та інших захоплених рашистами місцях компактного проживання представників цієї національної меншини. Це відбувається й на загарбаних раніш росією теренах Абхазії, де від запроваджуваної агресором неоколоніальної політики страждають не лише абхазці, але й представники інших народів.

Новизна роботи зумовлена тим, що вперше розглядаються грецькі запозичення у топонімії регіонів компактного проживання представників цієї національної меншини, на теренах побутування грецьких полісів за часів античності та розселення носіїв новогрецької, румейської та урумської мов зараз у діяхронії та сихронії, звернено увагу на типологічні риси формування грецького та українського топонімікону, акцентовано увагу на агіонімах – антропотопонімах, в основі яких – грецькі номени.

Мета роботи – комплексний аналіз грецьких запозичень у топонімії Причорномор'я та Приазов'я. Необхідно зауважити, що Чорне море омиває береги України, росії, Румунії, Болгарії, Турції, Грузії, але в роботі, як і у випадку з Приазов'ям, звертаємося до грецьких запозичень у назвах просторових об'єктів України та росії.

Для реалізації поставленої мети визначені завдання:

- проаналізувати джерела, простежити історичні умови та причини появи грецької складової у назвах географічних назв зазначеного географічного простору;
- простежити характер та функціонування ойконімів грецького походження;
- проаналізувати грецьку міфологічну складову у топонімії названих територій;
- визначити характер творення та функціонування українських та російських топонімів, що мають грецьку основу;

– акентувати увагу на специфіці звучання та функціонування топонімів грецького походження у сучасному інформаційному просторі.

Об'єкт дослідження – грецькі запозичення у історичній та сучасній топонімії Причорномор'я та Приазов'я. Принагідно за необхідністю масив аналізованих номенів розширюється за рахунок топонімів України, утворених від грецьких антропонімів.

Предмет вивчення – способи творення та функціонування топонімів, що запозичені з грецької або утворені від слів грецької мови в топонімії Північного Причорномор'я та Приазов'я.

Фактичний матеріал для дослідження вилучено із «Етимологічного словника» В.В. Лучика [34], «Топонімічного словника-довідника» М. Т. Янко [57], «Словника географічних назв України...» В.О. Горпинича [24], словника географічних назв України К. М. Тищенка [52], історичних та актуальних карт територій, на яких активно побутують власне грецькі топоніми, топоніми з грецькими формантами тощо. За необхідності приклади етимології наводяться за словниками В. А. Ніконова [41] та Є.П. Поспелова [47].

Теоретичним підґрунтям роботи стали праці вітчизняних дослідників-ономастів О. Білецького [16;17;18], В. Лучика [32;33;34;35;36], В. Горпинича [24], К. Тищенка [52], М.Торчинського [54], Є. Отіна [43;44;45], М. Араджіоні [13;14], А. Гедьо [21], С.О. Вербича [20], А. Гордєєва [22;23], В. Махпірова [38], Н. Терентьєвої [51], А. Чаплі [55], В. Ястребова [58] та та ін. Специфіка досліджуваного матеріалу та межі ареалу його розповсюдження зумовили звернення до робіт іноземних науковців, перш за все грецьких (С.Асимакис [3], М. Стукас [8;9]) та російських (Поспелова Є.П. [46; 47], Ніконова В. А. [41] та ін.).

Методи дослідження. Метою та завданнями, а також предметом дослідження вмотивоване звернення до можливостей інструментарію міждисциплінарного дослідження, оскільки сам предмет орієнтований на

необхідність апеляції до методології історичних досліджень. Водночас головними у роботі стали загальнонаукові методи систематизації (його застосовно для таксонії відібраного матеріалу) та порівняльний (потреба в ньому вмотивована необхідністю звернення до лексики трьох мов). Необхідність аналізу проблеми функціонування антропотопонімів призвела до дослідження мовних явищ у синхронії та діахронії. Оскільки аналізується грецька складова українського топонімікону, то закономірне звернення до можливостей компаративістики.

Звернення до томонімічних словників, існуючих досліджень як лінгвістів, так й істориків, аналіз отриманого фактичного матеріалу дозволяють говорити про те, що на мапі Приазов'я та Північного Причорномор'я є топоніми,

- які вникли у часи морської колонізації творення грецьких полісів та збереглися до нашого часу;

- які частково змінилися під впливом мови іншого народу;

- створені під впливом «моди» на грецьку культуру в імперський період;

- і найбільш поширена група – українські та російські антропотопоніми, в основі яких – власні чоловічі та жіночі імена грецького походження. Ця група презентована ойконімами, годонімами, агіонімами, назвами меморіальних місць тощо. Продукування та функціонування таких назв просторових об'єктів відбувалося з часів християнізації та продовжується й досьогодні, що спостерігаємо у процесі поточних перейменувань.

Теоретичне значення роботи полягає у розширенні знань про форми та характер функціонування грецьких запозичень на теренах Північного Причорномор'я та Приазов'я, уявлень про характер життя топоніму у просторі та часі.

Практичне значення - у можливості використовувати матеріал на лекціях та практичних заняттях із лексики, водночас цей матеріал можна розглядати й при зверненні до вивчення інших гуманітарних дисциплін, студій пам'яті зокрема.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТОПОНІМИ ГРЕЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Слово «топонім» походить із давньогрецьких слів: топос (гр. τόπος), що означає місце, та онома (гр. ὄνομα), що означає назву [30, с.7]. Таким чином, складений іменник «топонім» (гр. τοπωνύμιον) означає географічну назву. Основним завданням топоніму є фіксація місця на поверхні землі. Топонімічна номенклатура, у свою чергу, поділяється на кілька категорій [30, с.14]. Назви населених міст називаються ойконімами (походить від грецького οἶκος – будинок, будинок), назви річок називаються – гідронімами (гр. ὕδωρ + ὄνομα), назви гір – оронімами (гр. ὄρος + ὄνομα), назви об'єктів, що знаходяться у межах міста, – урбанонімами тощо [30, с.14].

Вчені визначають топоніміку як науку, що вивчає географічні назви. Також, під нею розуміють розділ лінгвістики, що вивчає створення, зміну та функціонування географічних назв. Вивчаючи географічні назви, топоніміка базується на дослідженнях як власне лінгвістики, так й географії, історії та інших суміжних наук. Таким чином, топоніміка – це складова лінгвістики, яка зорієнтована на дослідження географічних назв, їх походження, функціонування, семантики та прагматики, у відповідності до чого потребує міждисциплінарної методології та комплексних зусиль представників різних галузей науки.

Як зазначає нині канадський вчений С. М. Басик, топоніміку як науку слід відрізнити від топонімії, яка є «сукупністю географічних назв певної території» [15, с. 6]. І саме топонімія є об'єктом дослідження топоніміки.

Розмірковуючи над суттю топонімів, зазначимо, що вони насамперед детерміновані культурою, характером життя, праці, відношенням до природи, світоглядом тих народів, які протягом певного проміжку часу проживали на певній території. Називаючи явища природного та штучного довкілля, людина освоює його, певним чином «привласнює», наближує до себе. Життя топонімів у

часі може бути різним: ороніми, гідроніми та ін. живуть віками, а часто й тисячоліттями, життя ойконімів, як правило, коротше (згадаємо, наприклад, скільки назв мало досить нове за часом походження місто Дніпро: Новий Кодак, Катеринослав, Новоросійськ, Січеслав, Краснодніпровськ, Дніпропетровськ, Дніпро).

На кожній конкретній території можуть одночасно функціонувати географічні назви різні за часом творення, етнічною або соціокультурною приналежністю тих, хто називав. Часто саме за топонімами або частково завдяки їх збереженості можна відтворити певні моменти історії конкретної території. Тяглість та неперервність утворених у різний період топонімів забезпечує цілісність та пізнаваність простору.

Система географічних назв навіть вражає поєднанням різночасових та різномовних елементів, нашаруванням географічних назв, що виникли в різний час у різних культурах. Часто давня іншокультурна лексема у новітній час лексикалізується у мові-реципієнті.

Топоніми можна розрізняти за часом їхньої появи. Таким чином, щодо переважної більшості європейських держав вчені розрізняють топоніми, що належать до часу, що передував появі індоєвропейців, та індоєвропейського періоду [1, с.23]. А далі у часі топоніми відбивають історію змін населення, формування певних етносів та держав, характер міжетнічної та міжкультурної комунікацій, загарбання та звільнення тощо. Історія має значний вплив на систему власних назв просторових об'єктів, що засвідчується системою тюркських назв багатьох топооб'єктів на теренах сучасної України, грецьких за походженням найменувань поселень на території Криму та Приазов'я. Топоніми «пам'ятають», що частина українських земель впротвж значного періоду перебували у складі Речі Посполитої, були у складі Австро-Угорщини тощо, тому виділяються топоніми польського, угорського, румунського, німецького походження. Звичайно, є й російські топоніми, зумовлені тривалою історією

русифікації, зокрема переселення на українські землі росіян, як це сталося, наприклад, з появою ойконімів Михайлівка (Михайловка), Терпіння (Терпение), Спасівка (Спасовка) на території колишніх Вольностей Запорізьких – сучасної Запорізької області.

З іншого боку з давніх-давен відоме прагнення людей називати певні місцевості іменами живих істот, зокрема людей. Власні імена, які включилися в топоніміку, отримали назву антропотопонімів. Таким чином, під антропотопонімами (походить від грецьких слів – *άνθρωπος*, тобто людина, і *τοπωνύμιο* - топонім), ми розуміємо географічні назви, що походять від власних імен. Антропотопонім – топонім, створений від антропоніму, географічн назва, в основі якої – ім'я /прізвище/прізвисько людини.

Аналіз матеріалу засвідчує, що часто антропотопоніми утворюються від імен першозасновників селища (села, міста, хутора, кутка тощо), власника маєтку, землі, оселі, виданої історичної особи, що діяла у певній місцевості. Серед сучасних назв штучних топооб'єктів часто зустрічаються імена героїв місцевої та світової історії, діячів мистецтва та культури, видатних науковців та спортсменів тощо. Значна частина новітніх урбанонімів Запоріжжя пов'язана з іменами та прізвищами будівників Запорізького промислового комплексу та, звичайно, Запорізької ГЕС. Водночас антропотопоніми можуть створюватися й від імен міфологічних, фольклорних та літературних персонажів. Особливо це стосується культур, які постійно апелюють до власного минулого, що серед європейських культур притаманне перш за все грецькій. Специфіка історичного розвитку та міжкультурного спілкування призвели до того, що впродовж тривалого часу на теренах Причорномор'я та Приазов'я з'являлися географічні назви грецького походження. Зустрічаємо їх у назвах географічних об'єктів, об'єктів рельєфу, поселень, елементів внутрішнього простору міст і сіл, часті вони у назвах церков тощо.

Географічні об'єкти, також, можуть називатись особистими іменами, прізвишками та прізвищами окремих людей. В такому випадку, власні імена переходять у топонімічні ряди та утворюють антропотопоніми, тобто топоніми, утворені від власним імен людей. Можемо сміливо ствержувати про можливість катигоризації антропотопонімів. В залежності від того чи назва утворилась від етноніму (назви народів, національностей та племен) чи від геноніму (назви роду або племені), мова йде про етнотопоніми або генотопоніми.

Таким чином, до джерел створення антропотопонімів можна віднести, також, назви етносів, різних національностей, а, також, назви племен, які проживали на певній території. І такий погляд узгоджується з результатами діахронного аналізу антропотопонімів, оскільки серед історично усталених назв топооб'єктів часто зустрічаються етноніми, як, наприклад, річка Татарка (цей гідронім є у Дніпропетровській області, у Красноярському краї в росії, побізу Гродно у білорусі). Особливості історії заселення узбережжя Чорного моря спричинили розповсюдженість у приморських містах годоніму Грецька (Грецька вулиця в Одесі, Миколайові, Львові, Херсоні, Севастополі, Сочі та ін.). І це також може розглядатися як антропотопонім, оскільки йдеться про вулиці, на яких у різний час оселялися греки або на цій території колись знаходилися грецькі поселення, а отже й цю назву можна розглядати як етнонім - один з різновидів антропотопонімів.

Виходячи з такої логіки, антропотопонімами можуть вважатися й географічні назви, утворені від назв різних історичних та соціокультурних спільнот, адже йдеться про частину соціуму, який може мати власний простір або бути пов'язаному з певними часопросторовими межами. І таким чином як антропотопонім може бути розглянуто поширений в межах росії та України топонім (ойконім, урбанонім) Козацький (Козацьке, Козацька), Казачий (Казачье, Казачья).

Вважаю, що все ж таки доцільніше орієнтуватися на більш поширене уявлення про антропотопонім як топонім, що утворився від власного імені людини. А тому назва площі Інженера Преображенського – антропотопонім, а вулиця Інженерна, на наш погляд, – ні.

1.1. Питання формування найменувань просторових об'єктів у лінгвістиці

Аналіз наукової літератури з історії культурних зв'язків слов'ян та греків та стан топонімії цих народів (у діахронії та синхронії) засвідчили процес взаємної рецепції у топоніміконі Греції та південних приморських земель сучасних України та росії, поширення грецької топонімії у Причорномор'ї у античний період, вплив слов'янської мови на формування власних назв північних районів Греції у середньовіччі, поширення агіонімів, що походять від грецьких імен, у період християнізації та впродовж всього існування християнської церкви на наших теренах, значне поширення макро та мікротопонімів, у основі яких – власні імена грецького походження. А оскільки серед українських та російських антропонімів багато грецьких жіночих та чоловічих імен, то й значна частина ойконімікону Приазов'я та Північного Причорномор'я є антропонімами, в основі яких – номени, запозичені з грецької мови.

Аналізуючи багатонаціональну за походженням топонімію Криму, С. Скороходько відзначає: «... карта Криму є надзвичайно строкатою також і у плані етимологічному. Тут дуже багато, поперше, грецизмів. ... Каркінітська затока походить від назви давньогрецького міста Керкініт, Лівадія – від давньогрецького апелятиву зі значенням “лука”, Херсонес – від апелятиву (півострів). Так, доречі, у раннім середньовіччі називався весь Крим. Назвемо також Ялту, Алупку, і, нарешті Феодосію, тобто “богом дану”» [50, с. 2]. Подібні грецизми зустрічаються як у ойконімах, так і у назвах географічних об'єктів на всьому узбережжі Азовського та Чорного морів. Дослідник відзначає й «мовні гібриди»,

які виникають в умовах функціонування в межах однієї території різних мов або зміни однієї культури іншою: «... Нарешті, зустрічаються й гібриди. Наведомо бодай Ай-Петрі тюркськ. Ай (“святий”) та Петрі давньогр. Петро, аналогічно Ай-Тодор (святий Федір); мис Тарханкут кр.-тат. тархан (“звільнений від податків”) та укр. кут і т. ін.» [50, с. 2]. Додамо, що етимології топонімів наводяться за словниками В. А. Никонова [5] та Є. П. Поспелова [6].

Значну увагу проблемам формування та пізнішого функціонування власне грецької топонімії на теренах Півдня України, Криму зокрема, приділено у роботах А. О. Білецького. Присвятивши розвідку походженню різночасових назв головної річки України, яка згадується у праці Геродоту, вчений висловив таке припущення: «Як відомо, в стародавніх греків північний вітер, вітер із-за гір, називався Бореєм (Ворéας, еол. Ворíας, іон. Ворéης, атт. Воррᾶς, койне Ворῆς, новогр. Ворíας). Отже, якщо дозволено в науці висловлювати гіпотези, ми були б не від того, щоб пов’язати початковий компонент тієї загальної назви, яка лягла в основу геродотівського Βορυσθένης, із коренями грецьких Ворéας (род. Ворéου) і στενά, *Ворéου στενά «протока Борея» (відповідно «північна протока», «протока між гір, між горами»)» [17, С. 32].

Дослідникові належить класифікація топонімів грецького походження на теренах Криму. Ним було відзначено, що

- є велика кількість топонімів, що складаються з християнського імені та попереднього складу –αῖ, що, у свою чергу, є скороченням від грецького слова ἅγιος, що означає «святий», як-от Ай-Петрі, Ай-Тодор, Ай-Ян тощо [35, с. 20; 17, с. 43];

- декілька назв, що мають закінчення -εῖς, такі як Симеїз, Кореїз, Лімнеїз тощо. Остаточний аналіз прикладів підтверджує, що перед нами назви грецького походження, на яких позначилася татарська вимова. Їхнє закінчення походить від закінчень іменників жіночого роду у множині зі значенням «місце, де перебуває Х» -εῖς [17, с. 43–44];

– оскільки назви Місхор (Μισχώρ) та Капсихор (Καψιχώρ) походять з грецької мови, то можна довести, що й Палекур (Παλέκουρ), пагорб неподалік від Массандри, походить від назви ‘старе село’ (Παλαία Χώρα) [17, с. 43];

– на південному узбережжі існує чимало топонімів із закінченням -κα, яке є закінченням грецьких топонімів середнього роду, що вживаються в множині, які можна побачити на карті сучасної Греції;

– багато топонімів-комполітів складаються з грецького та татарського елементів, як, наприклад, р. Алушта-Узень [35, с. 21] або Екклізі-бурун [17, с. 44];

– використання в кримській топонімії прикметника μέγα (замість μεγάλος, μεγάλη, μεγάλο), що відображає одну з характерних рис мови кримських греків. У різному вигляді зустрічаємо цей прикметник у складі топонімів по всьому південному узбережжю та в інших місцях [17, с. 44].

На думку А. О. Білецького, «дослідження етимології кримської топонімії супроводжується значними труднощами. Античні і візантійські найменування були здебільшого спотворені татарами, які не розуміли їх, або, якщо назва було зрозуміла татарофонам, перекладали її татарською. В свою чергу, росіяни, які сприймали місцеві назви на слух від греко- або татарофонів, змінювали їх на свій лад, або іноді запроваджували власні найменування» [17, с. 44]. Таким чином, частину топонімів дуже важко реконструювати, а тому віднайти їх етимологію наразі дуже важко.

Вчений звернув увагу на примусове переселення кримських греків на терени сучасної Донецької області та творення нових грецьких поселень, для назви яких переносилися назви давніх грецьких поселень Криму та створювалися нові мовою греків румеїв та греків урумів.

Спостереження та зауваження А. О. Білецького стали дороговказом для подальшого вивчення грецької складової в топоніміці Приазов'я та Північного Причорномор'я, що засвідчується постійними примітками про різні складові топонімії сучасних регіонів компактного розселення греків та поширення

відповідних топонімів, значна частина яких відтворює різні етапи розвитку території, зміни населення та характеру міжкультурної комунікації на них.

У сучасній українській лінгвістиці визначне місце у царині дослідження походження та значення топонімів належить В. Лучику. Результатом системної роботи цього дослідника став «Етимологічний словник етнонімів України», у якому «пояснено походження близько 3700 сучасних та історичних топонімів, які називають або називали раніше найвідоміші географічні об'єкти України» [34], серед яких чимало назв грецького походження, значення та походження яких уточнюється або й встановлюється. Такі уточнення надаються вже у виданих підготовчих матеріалах до словника, як, наприклад, «Авората — річка, впадає в Чорне море на схід від міста Алушти в Криму ... Назва грецького походження, первісно Аоратос — та, «що її не можна побачити», тобто «невидима, зникаюча річка» ... Пояснення гідроніма у зв'язку з дгр. "αβροτος" «безсмертний, божественний, безлюдний» непереконливе. Жодного стосунку гідронім Авората не має до назви загадкової країни Аратта» [35, с. 18]. Або «Алупка — ... назва грецького походження, мотивована особовим грецьким іменем Αλωπης. Можливо, вона виникла безпосередньо від твірного апелятива за насиченістю місцевості лисицями» [35, с. 21]. «Артек — ... Назва ізольована в топонімному просторі України і не має надійної етимології. Припускають, що вона могла сформуватися внаслідок тривалої і складної структурно-фонетичної трансформації давньогрецького топоніма Кардиатрикон, що є сумнівним. Переконливішою видається думка про виникнення назви за насиченістю узбережжя перепелами від гр. 'ορτίκι, дгр. "ορτος «перепел»; пор. назву гори в Криму Беденв-Кир тюркського походження з аналогічною мотиваційною ознакою» [35, с. 23]. Звертає на себе увагу апеляція до досліджень попередників лінгвістів та істориків, елементи наукової полеміки та глибина й логіка системи аргументів. Хоч іноді автор Словника не претендує на аксіоматичність своєї позиції та апелює до дієслів «здається», «вбачається».

У «Словнику» В. Лучик не обмежився лише посиланням на грецьке походження, але й вводить позначки «д.-гр». та «н.-гр». – для позначення просторових назв давньогрецького та новогрецького походження, неодноразово звертається до міжмовних гібридів, визначаючи грецьку та кримськотатарську або караїмську складову багатьох конкретних онімів [34].

Матеріали «Словника» В. Лучика доводять спостереження А. О. Білецького про зміни грецьких топонімів, розповсюджених на Півдні України під впливом мов інших народів, перш за все кримськотатарської, а отже засвідчують й динаміку зміни звучання багатьох назв під впливом різних форм міжкультурної комунікації. Крім того, звертає на себе увагу той факт, що серед онімів грецького походження на теренах українського Приазов'я та Причорномор'я, Криму передусім, переважають ороніми. Значна кількість ойконімів, але не всі ці назви весь час перебували на географічних мапах. Частина з них ревіталізувалася у нові часи.

Наші власні спостереження засвідчують, що деякі історичні грецькі за походженням макротопоніми зараз активно функціонують як мікротопоніми. Наприклад, розповсюджена назва готелів та баз відпочинку «Меотіда» походить від античної назви Азовського моря [44, с.8-9], а назва ресторанів «Еллас» від самоназви Греції.

Аналізований словник також доводить появу грецьких, можливо, доцільніше говорити про псевдогрецьких, топонімів, утворених за усталеною калькою, передусім, як результат моди на античність у період російської колонізації приазовських та причорноморських земель у другій половині 18 століття. Звернув увагу дослідник на появу грецьких та гібридних назв населених пунктів, які було створено та названо або перейменовано у результаті примусового переселення кримських греків на терени сучасної Донецької області. Таким чином і в цій фундаментальній роботі звертається увага на

поетапність і різновекторність формування назв просторових об'єктів грецького походження на досліджуваній території.

1.2. Грецькі топоніми у Приазов'ї та Північному Причорномор'ї: історія досліджень.

Загальновідомо, що топоніміка Балканського півострова є однією з найскладніших. Топоніміка Греції, також, сягає своїм корінням у глибоку давнину. Як і в топоніміці інших балканських країн, у грецькій вирізняються кілька історичних шарів. Найдавнішою за часом формування є топоніміка, що відбиває мову догрецького населення Греції.

Як зазначає А.-Ф. Христидис, давньогрецька мова розвинулася із суміші мов грецьких племен, що почали проникати на територію сучасної Греції, та мови корінного населення, яке не належало до індоєвропейців [12, с.88]. Грецькі племена Ахейців, Іонів, Дорійців, що заселили територію сучасної Греції, зберегли деякі топоніми Пеласгів, Лелегів та інших народів, які проживали до них на території сучасної Греції [12, с.88 - 89]. Ці топоніми закінчуються на – ансос (-ανθος), наприклад – Єврімансос (Ευρύμανθος) та – інсос (-ινσος) наприклад – Коринф (Κόρινθος) [12, с. 89]. Також, до цієї категорії топонімів відносяться ороніми, основа яких закінчується на подвійний приголосний [53, с. 224] – Парнас(с) (Παρνασσός), Іміттос (Ύμηττός), Лікавіттос (Λυκαβυττός) [12, с.89].

До топонімів класичної доби на території сучасної Греції відносяться такі топоніми як Спарта [53, с.93], Пірей, Делфі та антропотопоніми Олімпія, Афіни, Салоніки тощо [9]. Крім того, на території сучасної Греції наявні топоніми, які з'явилися за часів існування Візантійської імперії. Зокрема, в цей час виникли топоніми арабського походження, як от Ацінопуло (Ατσινόπουλο), слов'янського, такі як Аламана (Αλαμάνα) та ін. [9]. На північному сході Греції збереглися

топоніми, сформовані під впливом турків оттоманів. Наприклад, тільки біля міста Драма в грецькій Македонії існували такі топоніми оттоманського походження як *Χασαπλή* (Хасаплі), *Καλαμπάκ* (Калабак), *Κούρταλαρ* (Курталар), *Κλέπε* (Клєпе), *Παζαρλάρ* (Пазарлар), *Καβακλή* (Кавакли) та ін. [5].

Стосовно джерел назв місцевості потрібно зазначити, що насамперед, вони можуть бути детерміновані окремими характерними рисами номінованого простору. Таким чином певна риса гірської місцевості може знайти свій відбиток у її назві [9]. Наприклад, характерна назва «чорна гора», яка зустрічається у багатьох народів. У Греції - це Мавровуні (*Μαυροβούνι*), Туреччині та у Криму – Карадаг, Ірані – Арасбаран тощо. До цієї категорії відносяться такі географічні назви в Греції як Аспровуні (*Ασπροβούνι*), тобто біла гора, Дервенакя (*Δερβενάκια*), тобто така, що вкрита деревами тощо. На українському терені це назва міста Конотоп, що означає місце, де топнуть, тобто тонуть, коні.

Також назва місцевості може походити від виду поширених у ній сільськогосподарських робіт [9]. Наприклад, якщо на певній території знаходяться виноградники, то цілком ймовірно, що це позначиться на назві місцевості. Наприклад, якщо один з районів Афін називається Абелокіпі (*Αμπελόκηποι*), що перекладається буквально як «виноградні сади», то, мабуть, у давнину ця місцевість славилася своїми виноградниками.

Нерідко назва походить від визначної споруди, розташованої у певній місцевості, характерних рис самої місцевості. Наприклад, на території Греції досить поширеними є такі топоніми як Перама (*Πέραμα*), що походить від слова, яке означає «прохід або «човен, що переправляє людей на інший берег», назва Кастро (*Κάστρο*) походить від фортеці, розташованої у місцевості [9]. До речі, останній спосіб творення топоніму від назви фортеці є досить поширеним й на території Криму. Так, як зазначає А.О. Білецький, топонім Ялта походить від назви фортеці, розташованої на березі, (*Γιάλτα < Γιάλίτα < Αιγιαλιτών κάστρο*) та

Оурзуф, від назви фортеці (Ουρζούφ < Γκουρζούφ < *Γουρζουβιτών κάστρο) [17, с. 42].

Також у топонімах можуть бути представлені народні уявлення, назви рослин та тварин. Наприклад, назва топоніму Дафні (Δάφνη) у Греції походить від назви лаврового дерева, Мелісія (Μελίσσια) – від назви рослини меліси тощо.

Характерним для топонімів на Балканському півострові є перенесення назв із однієї місцевості до іншої внаслідок міграції населення. Наприклад, назва однієї місцевості поблизу міста Патра (Πάτρα) – Зарухлеїка (Ζαρουχλείκα) походить з назви Зарухла, одного поселення поблизу міста Калавріта (Καλάβρυτα). Цю назву мешканці «взяли» із собою після їхнього переїзду до Патри.

Подібне явище ми зустрічаємо й на теренах України: переселяючись на інше місце, люди «брали» з собою попередню назву. Саме тому у Маріупольському районі є Ялта, Крим та інші топоніми грецького походження, що зустрічаються у Криму, оскільки у зв'язку з переселенням греків до Маріуполя з Криму, що відбулось наприкінці 18 століття, старі назви були перенесені у новий регіон проживання.

Вже у давнину у багатьох народів антропоніми включаються до складу топонімів. Серед антропонімів вирізняються кілька груп власних назв, які послужили в якості назв місцевості у Греції.

Одним із потужних джерел появи антропотопонімів виступає грецька міфологія, а саме власні імена персонажів міфів, які прийнято називати міфонімами [28, с.276]. Традиція називати іменами богів певні місцевості існувала вже у Стародавньому Єгипті. Вважається, що слово «Єгипет» походить з давньоєгипетського Хі-ку-Пта, що означає «храм бога Пта» [15, с.156]. Згодом, давні греки почали називати цю країну Єгиптом (Αίγυπτος), пристосовуючи давньоєгипетське ім'я до своєї вимови [15, с.156].

У давньогрецькій міфології цар Єгипет був сином Нілу та Мемфіди [7, с.74]. Від одного з п'ятдесяти його синів походить багато героїв, у тому числі Персей та Геракл. Ім'ям царя Єгипту стародавні греки називали всю територію, що тяглася вздовж річки Нілу, тоді як південні райони країни називали Ефіопією [7, с.74].

Так, наприклад, в «Благальницях» Есхіла знаходимо:

«...На судні, залишивши священний,
Що прилеглий до Сирії, край, ми втекли
Не тому, що вигнанням нас місто якесь
Покарало за вчинене вбивство —
Переповнені жахом, огидою ми
До безбожного шлюбу, що нас — чи не гріх? —
Мав єднати з синами Єгипта» [Есхіл, Благальниці, 4–10].

Характерним прикладом, також, є антропотопонім Європа. Існує кілька версій походження назви материка. Згідно з однією з них, «Європа» походить з давньогрецького Εὐρώπη, яке зустрічається вже в гомерівському гімні Аполлону – « у пелопоннеському хто живе краю плодоносному, на островах, чи водою звідусіль омитих, в Європі» [Гомер, До Аполлона Пифійського, 250].

Згідно з давньогрецькою міфологією, Європа була фінікійською царівною. «В образі бика Зевс викрадає фінікійську царівну Європу і доставляє її на Крит, де біля Гортіни, під платаном, він одружується...» [31, с.140].

Додамо також, що деякі вчені вважають слово «Європа» догрецького походження, тоді як інші вважать, що воно походить з двох давньогрецьких слів : εὐρώς, -ώτος, що означає «цвіль, волога» і ὤψ, ὀψη, яке, якщо є парафразом, то означає «мокро, сиро, у тинистому місці» [7, с.517]. Також заслуговує на довіру і гіпотеза Шантрена, згідно якої даний антропотопонім походить від прикметника εὐρωπός - «широкий, -ая», яке зустрічається вже в Іфігенії в Тавриді Евріпіда [7, с.517].

Багато антропотопонімів в Греції, також, походять з назв персонажів грецької міфології. Характерним в цьому плані є діалог в «Благальницях» Есхіла.

П Р О В І Д Н И Ц Я Х О Р У:

Хіба ж не сторожила, за переказом,

Іо прекрасна Гери храм тут, в Аргосі?

В О Л О Д А Р:

Аякже. Цей переказ добре знаний всім.

П Р О В І Д Н И Ц Я Х О Р У:

А те, що Зевс кохався з нею, смертною?

В О Л О Д А Р:

Авжеж. І те, що Гері стало звісно це.

П Р О В І Д Н И Ц Я Х О Р У:

А як боги верховні помирилися?

В О Л О Д А Р:

В корову обернула Гера жінку цю. [Есхіл, Благальниці, 290 -300].

В «Прометеї Закутому» Есхіл зображає Іо так:

«Вбігає божевільна Іо, — в неї на лобі коров'ячі роги». [Есхіл, Прометей Закутий, 560].

У своїх поневіряннях Іо дійшла до моря, яке пізніше на її честь було названо Іонічним, і перейшла протоку, яка пізніше отримала назву Босфору, що означало «коров'ячий брід». Зокрема, Есхіл це описує таким чином:

«Далі сміливо

Протоку Меотійську перепливеш ти,

І славна в людях пам'ять переправі цій

Зостанеться, — в честь тебе називатимуть

її — Боспор». [Есхіл, Прометей Закутий, 730].

Появу назви міста Аргоса (Ἄργος), що знаходиться на Пелопонесі, в «Благальницях» Есхіл пояснює так:

П Р О В І Д Н И Ц Я Х О Р У:

А хто ж то пастухом тим, усевидцем був?

В О Л О Д А Р:

Син Геї — Аргос, що його Гермес убив [Есхіл, Благальниці, 310].

Більшість пелагонімів у Греції є також антропотопонімами. Пелагонім Егейське море, згідно з грецькою міфологією, походить від імені царя Афін Егея, який був батьком Тесея. Легенда свідчить, що Егей впав у море з мису Суніон, побачивши чорні вітрила на кораблі, який перевозив його, Тесеєвого сина, з мінойського Криту.

Також антропотопонімом є пелагонім - географічна назва - море Ікара, яке, в свою чергу, є частиною більшого Лівійського моря. Згідно з міфом, щоб піти з Криту, сподіваючись врятуватися від розлюченого Міноса, Дедал зробив собі та своєму синові Ікара крила з воску, але Ікар надто високо піднявся до сонця, віск розтанув, і юнак упав у море. Таким чином, південно-східна частина Егейського моря біля острова Ікарії була названа на його честь Ікарським морем.

Пелагонім Міртське море, яке також є частиною Егейського моря, походить від імені героя Мірто або Міртілуса. Згідно з грецькою міфологією, герой, якого покинув Пелопас – цар Ахайї, потонув у його водах. Крім цього, пелагонім Фракійське море, яке розташоване в північній Греції біля берегів Фракії, є етнонімом, оскільки походить від назви племені фракійців, які проживали там.

Імена історичних осіб, життєдіяльність яких тісно пов'язана з конкретною місцевістю, також слугують джерелом для називання просторових об'єктів. Зазвичай стародавні греки називали місцевість на честь особи, яка прославилася в силу своїх видатних діянь. Називаючи її ім'ям місцевість, греки прагнули, таким чином, увічнити пам'ять про героя.

Стосовно походження грецької назви Родопі (Ροδόπη), однієї з областей Греції, яка є частиною такої історико-культурної області як Західна Фракія, існує

кілька версій. Одну з них ми вже знаходимо у Геродота в книзі Євтерпа. «Родопис походив з Фракії і був рабинею одного самого, Іадмона, сина Гефестополя. Разом з нею рабом був і байкописець Есоп. Адже і він належав Іадмону, що особливо ясно ось з чого: коли дельфійці за наказом божества викликали через очі хитаючи, хто бажає отримати викуп за вбивство Есопа, то ніхто не з'явився, крім онука Іадмона, якого також покликають ли Ядмоном. Він і отримав викуп. Отже, Есоп належав тому Ядмону.

А Родопис прибула до Єгипту; її привіз туди Ксанф. Прибувши ж туди для зайняття своїм «ремеслом», вона була викуплена за великі гроші митцем Хараксом, сином Скамандроніні ма, братом поетеси Сапфо. Так-то Родопис одержала свободу і залишилася в Єгипті. Вона була дуже приваблива собою і тому придбала величезний стан — для такої, як Родопис, — але далеко не достатньо щоб на нього побудувати таку піраміду. Десяту частину її добра кожен бажаючий може бачити ще й сьогодні (тому можна думати, що воно було не надто вже велико). Адже Родопис захотіла залишити про себе пам'ять в Елладі і придумала послати в Дельфи такий посвячений дар, якого ще ніхто не прийме думав посвятити в жодному храмі. На десяту частку своїх грошей вона замовила (наскільки вистачило цієї десятої частини) безліч залізних вертелів, настільки великих, щоб смажити цілих бугаїв, і відіслала їх у Дельфи. Ще й досі ці вертелі лежать у купі за алтарем, спорудженим хіосцями, якраз проти храму» [Геродот, Євтерпа, 134–135]. Таким чином, оскільки сама Родопис, яка прославилася своїм подарунком давньогрецькому святилищу в Дельфах, була родом із Фракії, то гори, які простягаються на півночі Греції та сучасної Болгарії, греки назвали на її честь. Від них, в свою чергу, отримала назву ціла місцевість.

Найчастіше місцевість називали ім'ям героя, який звільнив її від злого ворога. Подібний приклад нам наводить Есхіл в «Благальниціях»:

«А цю рівнину названо Апійською

На честь того, хто став рятівником її.

Це — Апіс, що з Навпакта завітав сюди,
 Божественний зцілитель, Аполлона син.
 Од чудиськ людожерних геть очистив він
 Цей край — од лютих зміїв, що зродила їх
 Земля в часи минулі, роздратована
 Кровопротиттям давнім та оскверненням.
 Цілющим хистом Апіс цій біді зумів
 Зарадити, тому-то своє ймення він
 У молитвах аргоських завжди чутиме.
 Про мене, отже, знаєш» [Есхіл, Благальниці, 260–270].

Таким чином, долина Апіїська була названа на честь мага та жерця Апіса, який звільнив її мешканців від чудовиська.

Багато назв грецьких островів походить від власних імен грецьких героїв. Крім вищезгаданої Ікарії, названої на честь Ікара, острів Кефалонія отримав свою назву від героя Кефалоса, який був першим правителем острова, афінським лідером та сином Діоніса. Кефалос, вигнаний з Афін за вбивство, був засланий та оселився на острові.

Свої герої є у різних народів. У топоніміконі Запоріжжя зустрічаємо ім'я козака Бабури, фактично, фольклорного персонажа, який асоціюється із запорізькою минувщиною. На теренах історичного Запорожжя маємо урочища Сірківка (від імені легендарного кошового Івана Сірка) та Паліївка (від прізвища чи прізвиська ще одного запорозького улюбленця).

Показовим зверненням до власної міфологізованої історії є топонімія української столиці – Києва (від імені одного з братів-засновників): гора Щековиця, річка Либідь, станція метро й площа Либідська, вул. Хорива, Київ узвіз та ін.

Стосовно правителів потрібно зазначити, що в той час як деякі з них були реальними особами, але письмові відомості про багатьох не збереглися і з плином

часу вони стали зближуватися з міфічними персонажами. Так, наприклад, згідно з однією з теорій, місто Аргос, яке знаходиться на Пелопонесському півострові, назване на честь третього короля міста – царя Аргоса.

Оскільки в давні часи, за нечисленним винятком, більшість правителів та визначних полководців були чоловіками, то міста, які вони засновували на знак своєї перемоги, отримували їх імена. Олександр Македонський (356–323 до н.е.), під час своїх військових кампаній на Сході, заснував безліч міст, яким дав своє ім'я. Окрім багатьох Олександрій, залишились також міста, засновані іншими правителями. Наприклад, місто Кірополь (сучасний Істаравшан) у Таджикистані, що було засоване у 6 ст. до н.е. на честь перського правителя Кіра [46, с. 155].

В Україні – місто Хмельницький, Івано-Франківськ або Львів (адже мало хто вже пам'ятає, що місто назване на честь сина його засновника князя Данила Романовича Лева). До речі, антропотопонім Хмельницький змінив назву, створену від слова грецького походження - Проскурів. Згідно з Вікіпедією, «Прóскура, просфóра (від грец. *πρόσφορά* — «приношення») — богослужбовий літургійний хліб, який використовується під час православного богослужіння Літургії для Євхаристії, та для поминання під час проскомидії живих та померлих»). Таке увіковічнення зустрічається переважно у назвах штучних топооб'єктів. Найчастіше – це ойконіми, різні види урбанонімів, зараз дуже часто фірмоніми тощо.

Утворювались антропотопоніми також від звичайних чоловічих імен. За середньовічної доби антропотопоніми утворювались від власних словянських імен. Зокрема, у середньовічні часи, на теренах сучасної України було розповсюдженим чоловіче ім'я Борис, від якого був утворений антропотопонім Бориспіль. Зокрема, місто, яке є одним з давніх поселень Київської Русі, було назване на згадку загиблого князя Бориса, сина Володимира Святославича. Українське місто Макіївка було утворене від імені засновника заїмки Мокія [46,

с.91]. У такий спосіб утворені також такі антропотопоніми як Авдіївка, Амвросіївка та Іванград Донецької області [44, с.11, 40].

Більшість антропотопонімів утворена від чоловічих імен, але є й утворені від жіночих. Жінки-правительниці, як і чоловіки, засновуючи міста, нерідко називали їх своїм ім'ям. Нариклад, Катерина Друга деяким новозаснованим містам на Півдні сучасної України надала своє ім'я. Зокрема, це місто Катеринослав (сучасне місто Дніпро), засноване у 1776 році.

Як зазначають дослідники, в часи правління Катерини Другої була введена мода на грецький стиль. Саме тому при найменування міст використовувались так звані грецькі псевдоімена – тобто імена, в своїй основі грецького походження, але широкоживані на землях колишньої імперії. Другою складовою антропотопоніма виступав, зазвичай, формант -поль [46, с.92].

Одним з найпоширеніших жіночих імен, що використовуються при творенні антропотопонімів є Катерина. Наприклад, на території сучасної росії та України в свій час була заснована низка поселень з назвою Катеринівка (російською Катериновка). Іншим поширеним ім'ям було Марія. Так, у 1857 році місто Кийск було перейменоване у Маріїнськ на честь імператриці Марії Александрівни, дружини імператора Олександра Другого. На честь імператриці Марії Федорівни, дружини імператора Олександра Третього, було названо місто Новомаріїнськ, на відміну від попереднього Маріїнська. Місто Маріуполь отримало свою назву на честь Марії Федорівни (1759–1828), дружини Павла Першого [46, с.92]. Таким чином відбувалося не лише перейменування, але й символічне визнання міст як таких, що належать імперії, привласнення чужого простору.

За поодиноких випадків населений пункт міг отримати назву від імені або прізвища видатної жінки, як, наприклад, селище Осипенко Бердянського району Запорізької області.

Імена святих християнського пантеону також можуть слугувати назвою місцевості. Наприклад, іменами Святого Георгія та Святої Параскеви названі райони в Афінах. Також назва місцевості може походити від назви християнської церкви, розташованої на цій місцевості. Наприклад, назва району Хрісомалуса в Мітіліні, острів Лесбос, походить від назви церкви, присвяченої Богоматері Хрісомалуса (Златовласа). Таким чином, в різних мовах досліджуваного регіону певна частина антропотопонімів є одночасно й агіонімами.

Не зважаючи на те, що етноніми створюють окрему категорію топонімів, вони частково збігаються з антропотопонімами оскільки в давнину дуже часто назва племені походила від імені його вождя. Так, наприклад, Геродот говорить, що в давні часи на території Греції проживали пеласги. Цей персонаж присутній, також, і в драмі Есхіла «Благальниці»:

«Зі мною можеш мову без вагань вести,
 Бо я — син Палехтона земнородного,
 Пеласг, що весь цей край, весь люд очолює.
 Тож рід пеласгів, що з полів цих живиться,
 Від мене, звісно, йменувався, владаря.
 На всій землі тій правлю, де Стрімон пливе
 Священний, — ген од західного берега.
 В моєму володінні — і перребів край,
 І землі, що за Піндом, де Пеонія,
 Й Додонські гори. Води моря піняві —
 Це межі наші. До тих меж — усе моє». [Есхіл, Благальниці, 250–260].

Його ім'я відтворене також і в грецькій топоніміці. Згідно з першою з двох найпоширеніших гіпотез, Пелопонеський півострів названий на честь пеласгів. Саме слово Пелопонес складається з двох слів – Πέλων (Пелон) і νήσος («острів»), що означає «земля пеласгів».

Слово Λάρισσα («лариса»), яким зараз названо однойменне місто в Греції, пеласги використовували для опису кам'яної цитаделі чи фортеці. Також Ларисою називали Акрополь Аргоса. Той факт, що у місті не було виявлено жодних слідів, що підходять під цей опис, наводить істориків на думку, що ця назва має й інше походження. Відповідно до міфологічної версії, Лариса була дружиною Посейдона та матір'ю Ахея, Фтіаса та Пеласгоса.

Найменування місцевості за назвою панівного племені було досить поширеним явищем у давні часи. Зокрема, на території Греції деякі назви географічних районів походять від назв племен, що їх колись населяли. Так, Фессалія, місцевість біля отримала свою назву від племені Фессалів, які з'явилися на цій території у 11 ст. до н.е. За аналогією, від назви племені походять такі назви як Лаконія, Фракія, Беотія та ін.

Приклади творення назв просторових об'єктів від етнонімів часті й в українському топоніміконі: річка Татарка, вулиця Грецька, Польські фольварки, Армянська площа та ін.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТОПОНІМІКОНУ ГРЕЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ НА ТЕРЕНАХ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я ТА ПРИАЗОВ'Я

У другому розділі кваліфікаційної роботи досліджуються причини, особливості творення та характер розповсюдження грецьких номенів на теренах Північного Причорномор'я та Приазов'я.

2. 1. Історичні передумови та чинники формування грецького топонімікону у Приазов'ї та Північному Причорномор'ї.

Поява грецьких топонімів на теренах нашої країни зумовлена історично та значною мірою є результатом культурних, зокрема, мовних, контактів. Мовні контакти – це дотик мов, що виникає внаслідок особливих географічних, історичних, політичних, економічних, релігійних, культурних умов, які створюють необхідність спілкування різномовних етносів. Мовознавець У. Вайнрах зазначає, що дві або декілька мов знаходяться у контакті, коли ними поперемінно користується одна й та ж сама особа [19, с.22]. Поширення топонімів грецького походження та із формантами грецького походження засвідчує активність користування двома (щонайменше) мовами значного кола людей.

Мовні контакти можуть мати різноманітні прояви та форми [28, с.49]. Це може бути масова та індивідуальна двомовність, запозичення слів та інших мовних одиниць, схрещування мов, переклад, вивчення нерідної мови. Також до мовних контактів відносяться читання літератури та періодики нерідною мовою, перегляд недубльованих фільмів та ін. Незважаючи на різноманіття проблем, що відносяться до взаємодії мов, вчені зазначають, що до кола головних питань, які вивчає теорія мовних контактів, відносяться такі явища як двомовність, мовні контакти та явище інтерференції.

Мовні контакти - явище досить поширене не лише у глобалізованому світі. Часто вони пов'язані із спільним проживанням носіїв різних мов на одній території. Наприклад, за переписом 2001 року в Україні проживають представники більш як 150 народностей та національностей. На території нашої держави чітко вирізняються райони, компактного проживання національних меншин. Так, наразі в районі Приазов'я проживають компактно греки. Таким чином, в місцях компактного проживання національних меншин відбуваються мовні контакти та взаємовпливи мов: як українська мова впливає на мову національної меншини так і, навпаки, мова національної меншини впливає на українську.

Перше поселення греків на території сучасної України датується 7 століттям до н.е. Саме тоді частина греків, яка була змушена залишити поліси (міста) на території сучасної Греції внаслідок нестачі продуктів харчування, політичного переслідування або бажання віднайти нові сільськогосподарські землі та ринки збуту своєї продукції, заснувала першу колонію на північному узбережжі Чорного моря, яку назвала Ольвією, тобто «щасливою». Згодом була заснована низка поселень на Кримському півострові. Зокрема, греками були засновані Керкінітіда, Херсонес, Феодосія, Пантікапей та ін. [22, с.375]. Ці колонії процвітали до 3 століття н.е., проте вже в наступному столітті внаслідок гунської навали більшість з них припинила своє існування.

В добу Середньовіччя поблизу торгових шляхів, що пролягали територією сучасної України, утворилися два значних грецьких поселення. Першим виникло грецьке братство наприкінці 15 ст. у Львові, який греки називали Лентополісом. Нагадаємо, що у 1453 році Константинополь був захоплений османами, а тому греки змушені були шукати нових земель для проживання та заняття торгівлею. Львів у цьому плані вигідно відрізнявся від багатьох міст, оскільки був розташований на торгівельних шляхах, що з'єднували місто з придунайськими

територіями, українськими землями та землями, що входили до складу Речі Посполитої, тобто сучасними польськими та литовськими землями.

Згодом, у середині 17 століття, грецька колонія з'явилась й у Ніжині, оскільки місто було розташоване на великому торгівельному шляху, що вів з Києва до Москви [25, с.11]. У 17–18 століттях тут перетинались шляхи, що з'єднували Москву, Сибір та Поволжя з Україною, Литвою та Польщею [25, с.11]. В період найбільшого розквіту грецька громада в Ніжині налічувала 1800 членів [25, с.17]. Після проголошення незалежності Грецької держави у 1830 році – саме з цією подією пов'язується й занепад грецької громади – більша частина ніжинських греків переїхала до Греції. Натомість в місті у 1869 році залишились лише 365 чоловік [25, с.17].

Наступний етап переселення греків на сучасні українські землі припадає на 80-і роки 18 століття. Саме в той час за Кюччук-Кайнарджикським мирним договором 1774 року Крим був проголошений незалежним. Для заселення нових земель на півдні сучасної України Катерина Друга у 1775 році видала указ, яким надавала грекам в разі їх переселення на нові землі значні пільги [48, с.23].

Але оскільки татари притісняли християнське населення, було прийнято рішення заселити землі Приазов'я греками з Криму. У 1779 році почалося виведення християнського населення Криму, включаючи й греків, та переведення їх до Приазов'я [48, с.99]. Саме тоді, у 1778-1779 роках, невеличке місто Павловськ було надане грекам для проживання та перейменоване у Маріуполь – місто Богородиці Марії.

Після завоювання Криму у 1783 році постала проблема заселення півострова. 19 квітня 1795 року Катерина Друга підписала указ, яким дозволяла грекам селитися в Криму як знак вдячності за їх допомогу у військовій кампанії проти Османської імперії [48, с.113]. Це мало наслідком поселення греків на півдні сучасної України, і вже в 1797 греки становили трохи більше 15 % від усіх

жителів Одеси [48, с.114]. Селились греки в частині міста, яка відмежовувалась від військового гарнізону Грецькою вулицею [48, с.114].

Загалом впродовж 18–19 ст. значні грецькі поселення були утворені не тільки в Одесі й Маріуполі, але й у Балаклаві, Феодосії тощо. Згідно перепису 1897 року, греки становили в Криму 3,13 % від усього населення півострова. Згідно перепису 1921 років ця частка вже становила 3,31 % від усього населення півострову. Загалом, в Криму проживали 23 868 греків [48, с.103].

Таким чином, саме з появою греків на теренах нашої держави з'являються топоніми грецького походження. Досить поширеними вони є в Донецькій області. Наприклад, село Анадоль Волновахського району було засноване вихідцями з Малої Азії у 1826 році, в період Грецького повстання. Цей топонім походить від отоманського *Anadolu*, яке, в свою чергу, було запозичене з грецького слова *Ανατολή*, яким греки називали Малу Азію. В свою чергу, це слово є похідним від прикметника *ανατολή*, що означає «схід» [44, с.12].

2.2. Особливості творення українських та російських топонімів грецького походження

Як зазначає дослідник М. Т. Янко, в топонімії велике значення має формант (топоформант) – словотворчий елемент, який у мові самостійно не вживається і є лише додатком до основи для утворення географічної назви [57, с.10]. Цей формант може бути виражений префіксом, суфіксом, граматичним показником роду [57, с.10].

Як словотвірні суфікси можуть використовуватись деякі слова, так звані псевдо суфікси. У слов'янських мовах одним з таких формантів є слово «град», «город». Наприклад, Ужгород, Миргород тощо. В грецькій мові відповідним формантом є слово *πόλις* (поліс), що, також, означає «місто». Цей формант присутній в таких назвах міст як Сімферополь («вигідне місто»), Мелітополь

(«місто бджіл»), Севастополь («шановане місто»), Маріуполь. Останнє слово є, також, антропотопонімом, оскільки його першою складовою є ім'я Богоматері Марії. Однак, на думку А. О. Білецького, «в Україні відповідна топонімія грецького походження є нечисленною внаслідок татаризації грецьких назв упродовж 13–18 ст.» [17, с.42].

Одним з топоформантів грецького походження, який зустрічється в топонімах Кримського півострова, є -еїз. На думку А.О. Білецького, цей формант грецького походження з татарською вимовою [17, с.43]. Він походить з – είεε, що є закінченням іменників жіночого роду, множини, називного відмінку [17, с.43]. Це закінчення у грецькій мові означає, що певна місцевість багата на речовину, яка знаходиться названа у корені слова. Наприклад, слово φυτείες означає насадження. Таким чином, топонім Кікенеїз <Κικενεΐζ < *Κικτινεζεΐεεε означає місце, багате на соколів [17, с.43]. До цієї категорії відносяться, також, такі топоніми як Кореїз, Симеїз, Хореїз тощо [17, с.43].

Іншим топоформантом виступає – хор, що походить з грецького слова χώρα – місцевість, країна, село. До цієї групи топонімів відносять такі назви як Місхор < Μεσοχώρα, що означає середнє, серединне селище та Капсіхор < Καψοχώρα, що означає обгорілу, вигорілу, обпечену землю [17, с.43-44].

Ще один формант, який є у топонімах Кримського півострова, – мега, що походить з грецького μέγα, що, в свою чергу, є усіченою формою від прикметника μεγάλος – великий [17, с.44]. До цієї категорії належать такі топоніми як Меганом (Μεγανώμ), що походить з Μεγάλος ώμος (νώμος < ώμος) та означає «велике плече». Також Магарач (Μαγαράτς), що походить з μεγάλη ράχη, де останнє слово означає «гірське пасмо» [17, с.44].

На території Греції за допомогою цього форманта утворені такі топоніми як Μεγαϊάννη, Μεγαλόπολη (Мегалополі, Пелопонес), острів Μεγανήσι (Меганісі) тощо. Також у Греції зустрічаються топоніми з повною формою прикметника

«великий». Наприклад, назви селищ Μεγάλο Χωριό, Μεγάλη Καψή, що знаходяться поблизу міста Карпенісі.

Також, на території Кримського півострова частина топонімів грецького походження має характерне закінчення – ка (-κα). Наприклад, Алупка, (Αλούπκα < *Αλούπικα), що, на думку А. Білецького, ймовірно, походить з αλουπού < αλεπού - тобто, лисиця [17, с.44]. Антропотопонім Мухалатка (Μουχαλάτκα < *Μουχαλάτικα), ймовірно, походить з Μουχάλης < Μιχάλης, тобто Михайло [17, с.44].

Як зазначає А.О. Білецький, це закінчення «насправді є закінченням грецьких топонімів середнього роду, що вживаються в множині, які можна побачити на карті сучасної Греції» [17, с.44]. Вірогідно, цього пояснення недостатньо, оскільки 1) цей суфікс частий у слов'янських мовах, у топонімах зокрема (П'ятихатки, Акимівка, Тарасівка, Орілька тощо), 2) ця категорія топонімів часто зустрічається на території Греції, головним чином біля міста Патра, що знаходиться на Пелопонеському півострові. Зокрема, сюди відносяться такі топоніми як Μλοντέικα, Σαγαίικα, Καραίικα, Νιφοραίικα, Τσουκαλαίικα, Βραχναίικα. М. Vasmer наводить ще один подібний приклад топоніму з Пелопонесу - Σερβείικα: *sъrbъ [2]. Таким чином, на думку грецьких дослідників, є підстави вважати, що цей афікс слов'янського походження. Незважаючи на те, що саме місто Патра ніколи не знаходилося під владою слов'янських племен, весь Пелопонеський півострів довгий час перебував під їх владою. Тому можемо припустити, що при переселенні до Кримського півострова цей афікс був використаний вже при творенні нових географічних назв.

Таким чином відбулося своєрідне «повернення» лінгвістичного явища у мову-реципієнт, яка свого часу була мовою-донором при формування лексики, номенів просторових об'єктів, зокрема на теренах Північної Греції.

2.2.1. Творення топонімів з псевдосуфіксом поліс

Як ми вище зазначали зазначалося, оскільки географічні назви – топоніми – відображають світогляд мешканців певної місцевості, то їх творення базується на фонетичних та синтаксичних законах їх мови. Однак, окрім вищенаведених способів, притаманних саме східним слов'янам, в російській та українській мовах були утворені топоніми за допомогою псевдосуфікса, тобто слова, що має самостійне значення, яке вживається у як друга складова при творенні неологізмів. Зокрема, це псевдосуфікс – поліс (πολις). Слово поліс грецького походження, що має значення «місто». Оскільки даний псевдосуфікс є дуже продуктивним, слова, де другою складовою, є слово поліс, зустрічаються в багатьох європейських мовах. Наприклад, акрополь, некрополь, метрополь тощо. При перекладі російською та українською цей суфікс трансформувася у -поль. До топонімів, що утворені за допомогою цього псевдосуфіксу, відносяться Константинополь, Індіанополь, Неаполь та ін. На території росії в такий спосіб був утворений топонім Ставрополь, що походить від двох грецьких слів – σταυρός, що означає хрест, та поліс.

На території Греції за допомогою даного форманта утворені топоніми Амфіполь (Αμφίπολις), Каліполь (Καλλιπολις, сьогодні Геліболу), Хрісополь (Χρυσόπολις), що поблизу Кавали, Мегалополь (Μεγαλόπολις, сьогодні Μεγαλόουπολη) та ін. Оскільки в давнину міста засновувались, як правило, визначним правителем, то часто першою складовою такого складеного топоніма виступало ім'я правителя. Так, на честь римського імператора Адріана було утворене місто Адріанополь (Ανδριανούπολη, сучасне Едірне). Олександр Македонський, завойовуючи Близький Схід та країни Азії, заснував дуже багато міст, де першою складовою виступало його ім'я, а другою – слово «поліс». Наприклад, місто у сучасній Греції Олександруполь (Αλεξανδρούπολη), Олександрополь (сьогодні Гюмрі) у Armenії, Олександрія у Єгипті тощо.

Також, під час грецької колонізації, нові міста, засновані давніми греками на узбережжях Чорного та Середземноморського морів, також, отримували назви з формантом поліс. Наприклад, на території сучасної Болгарії греками був заснований Созополь (Σωζόπολη).

У 18 столітті, із завоюванням Криму, у царську Росію прийшла мода на грецьку мову. Це відобразилось, передусім, на найменуванні міст, що були засновані на Півдні сучасної України під час панування імператриці Катерини Другої. Зокрема, це такі міста як Сиферополь (Συμφερούπολη), Севастополь (Σεβαστούπολη), Маріуполь (Μαριούπολη). У 18 столітті на західноукраїнських землях місто Човган або Камінь, що нині знаходиться в Хмельницькій області, було перейменоване у Теофіполь. Ймовірно, назва була утворена від імені княгині Теофілії Яблонської. На сьогодні даний псевдосуфікс не є продуктивним і зберігся лише в назвах вищенаведених міст.

За аналогією з грецькою мовою за допомогою відповідного суфікса «град» були утворені такі антропотопоніми як Павлоград (Дніпропетровська обл.), Красноград (Харківська обл.), Петроград, Кировград (Свердловська обл.), Сталінград, Димитровград (Ульянівська обл.) тощо.

Такий тип неймінгу підтверджує спостереження сучасного дослідника О. Жлуктенка: «Лексична одиниця мови-джерела «служує лише моделлю, під впливом якої в мові-реципієнті створюється її копія, складена з власного мовного матеріалу (власних фонем, що поєднуються за власними правилами сполучення)» [26, с. 15-18]. Водночас елемент структури мови А під час переходу до структури мови Б в результаті різних пристосувань і адаптацій зазнає таких змін, що ототожнювати ці елементи не можна. Саме таким підходом користуємося у аналізі топонімів з первинно грецькою формантою.

2.3. Грецькі топоніми на Кримському півострові.

Згідно з існуючими топонімічними словниками, найбільш поширеними грецькі топоніми є на території Криму та Донецької області, багато їх на Празов'ї та українській частині узбережжя Чорного моря

Одним з найвідоміших топонімів грецького походження на Кримському півострові є, беззаперечно, Ялта (Γιάλτα <Γιαλίτα < Αιγιαλιτών κάστρο), що є усіченою формою від назви «приберегова» [фортеця] [17, с.42]. Всі топоніми грецького походження на Кримському півострові за часом появи розділяються на ті, які з'явилися в часи античності та на середньовічні, тобто такі, які виникли до переселення греків з Криму до району сучасного Маріуполя [17, с.42]. Як зазначає А. О. Білецький, до топонімів грецького походження, які з'явилися в античні часи, відносяться назви К(ε)аркініт (Κ(ε)αρκινίτις), Калос Лімен (Καλός Λιμήν), Симболон Лімен (Λιμήν των Συμβόλων), Херсонес Таврійський (Χερσόνησος η Ταυρική), Феодосія (Θεοδοσία), Боспор (Βόσπορος), Пантикапей (Παντικάλαιον) [17, с.42-43].

Чи не єдиним антропотопонімом давньогрецького походження є ім'я правителя Мітрідата VI Євпатора (132-63 до н.е.), який певний час був правителем Боспорської держави. Зараз його іменем названа гора біля Керчі, на вершині якої знаходяться рештки давньогрецького міста Пантикапея. Також, у 1784 на його честь була перейменована Керкінітіда, яка отримала назву Євпаторія (ευ + πατήρ), тобто така, яка походить від благородного батька [22, с.376]. За А. О. Білецьким, всі інші топоніми грецького походження, як і похідні від них антропотопоніми, є більш пізнього, а саме середньовічного походження [17, с.43].

Серед антропотопонімів Кримського півострова грецького походження середньовічної доби переважають складені антропотопоніми. Так, наприклад, широкоживаним серед кримських антропотопонімів є формант «Ай» (Αη), що є усіченою формою від грецького словаφ άγιος – святий. Цей формант є широкоживаним на території Греції. Наприклад, за його допомогою утворені

такі назви як Ай-Яніс (Ἅϊ-Γιάννης, селище на горі Пеліон), Ай-Янакіс (Ἅϊ-Γιαννάκης, острів Скіатос) назва острова в Егейському морі Ай Стратис (Святий Евстратій, Ἅϊ (Ἅγιος) Ευστράτιος).

На теренах України даний формант набув широкого вжитку на території Кримського півострову. Він присутній у таких топонімах, як Айя (мис) [57, с.22], у назві Айгульське озеро, яке, в свою чергу, складаються з форманту «ай» та форманту тюркського походження «гел» - озеро [57, с.22].

За допомогою цього форманту утворена досить велика кількість складених антропотопонімів грецького походження. В такому антропотопонімі першим формантом є «Ай», що означає святий, а другим – ім'я святого. До цієї категорії відносяться такі антропотопоніми як Ай-Серез, що походить від трансформованого Сергія (Σέργιος), Ай-Петрі, що походить від переробленого Петро (Πέτρος), Ай-Тодор, Ай-Фока (миси на Кримському узбережжі). Як зазначає А. О.Білецький, «це може щиро дивувати в тих випадках, коли ім'я Святого Петра має гора, на якій не спостерігаємо нічого схожого на залишки церкви чи монастиря. Одним із пояснень, що, певно, зацікавить й археологів, може бути припущення про існування в районі згаданої гори церкви або монастиря з відповідною назвою, які були колись сплюндрованими, і єдиною згадкою про їхнє існування залишилася назва місцевості» [17, с.43].

Стосовно вибору імен святих, ми повинні зазначити, що до Святого Сергія звертаються в різних складних ситуаціях. Вважається, що він може утихомирить розгніваних. Він був дуже вшанований на Сході та в Єгипті. Християнська Церква вшановує його пам'ять у жовтні місяці.

Пам'ять священномученика Фоки Синопського вшановується православною церквою 22 вересня (за Григоріанським календарем 5 жовтня). Православного Фоку в народі вважали захисниками від пожеж, а тому на Іону і Фоку молилися про позбавлення від нещастя і раптових підпалів [39]. Також, Святого Фоку шанують як патрона мореплавців та рятівника потопаючих [40]. Як

зазначають Н. Нікітенко та В. Корнієнко, культ Святого Фоки був поширений у містах Причорномор'я, оскільки він був синопським єпископом. У Корсуні, тобто на території сучасного Севастополя, склався місцевий культ Святого Фоки. В портовому районі існував храм Святого Фоки Синопського, а при ньому існувала богадільня для убогих і немічних моряків. Зображення святого були на поховальних пам'ятках, паломницьких реліквіях і побутових речах [42, с.162].

Стосовно Святого Петра можемо припустити, що крім апостола Петра, мова може йти й про священномученика Петра, архієпископа Александрійського. Він прийняв смерть у 311 р. під час гонінь Максиміана. Його пам'ять вшановується 25 листопада [42, с.163].

Таким чином, оскільки досить часто формант «Ай» зустрічається в назвах мисів, це пов'язане з тим, що називаючи мис ім'ям певного святого греки бажали, щоб він допомагав їм у судноплавстві та захищав від несприятливих вітрів та течій.

Таким чином, ми можемо констатувати зовсім невелику кількість антропотопонімів грецького походження на Кримському півострові, які одночасно є агіонімами. Це явище можна пояснити тим фактом, що ці антропотопоніми з'явилися на території Кримського півострову вже в добу Середньовіччя, коли християнство вже пустило міцно коріння у Візантії. Тому при освоєнні нових земель на Кримському узбережжі, з метою уберегти себе, греки називали ці місця на честь святих.

Загалом можемо констатувати, що грецькі топоніми Криму значною мірою збереглися як назви географічних, природних об'єктів, що не дивно, оскільки саме природні топооб'єкти менше піддаються перейменуванням, ніж штучні. Серед назв географічних об'єктів Криму значною мірою та передусім збереглися грецькі

- ороніми (Рока, Ласпі, Акрин, Ай-Георгій, Лукуул, Еклізі-Бур тощо);
- гідроніми (Сухі Яли, Вовчі Яли, Авората, Айгул, Айдар та ін.).

Водночас необхідно зазначити, що хоронім Крим іншого походження, а Таврида – хоронім, відомий Геродоту, був офіційно поновлений, ревіталізований у наслідок моди на античність у 18 столітті. І тепер з коренем «тавр» (можливо, первинно етнонімом) є багато штучних топооб'єктів від населених пунктів (с. Таврія) до мікротопонімів-фірмонімів (санаторій «Таврида», ресторан «Таврія» тощо).

Збереглися й назви штучних топооб'єктів, перш за все ойконіми (Ялта, Алушта, Алушка, Місхор, Форос, Лівадія, Партенід та ін.).

Значною мірою грецькими назвами марковані землі Північного Причорномор'я, які були свого часу заселені греками. Збережені або ревіталізовані назви зберегли пам'ять про колишні грецькі поліси, наприклад, назва Ольвія (Миколаївська обл.) за походженням від грец. Ὀλβία - щаслива, багата, була колись назвою античної грецької колонії. Так само Тіра (сучасний Білгород-Дністровський), Фанагорія (Таманський півострів у росії). Сучасний знаковий для нас остров Зміїний давні греки називали Левка.

Появу так званого другого етапу творення на території сучасної України грецької топонімії зумовила так звана «грецька мода» в Російській імперії. Завоювавши південь сучасної України, Катерина II заснувала ряд міст, яким надала назви грецького походження [17, с.42]. Так, на місці старої отоманської фортеці Хаджибей у 1794 була заснована Одеса. Слово Одеса (Ὀδησσός) грецького походження, означає «подорож» та зустрічається вже у назві поеми Гомера Одиссея.

Наслідком «орієнтації на античне минуле» стала актуалізація старого ойконіму Херсонес (назва грецького полісу на території сучасного Севастополя) у назві новоствореного міста Херсон (правда, у цій назві відтворився римський варіант грецького ойконіму).

Мода призвела й до створення назв населених пунктів із формантою «поль» (про що йшлося раніше): Симферополь, Севастополь, Нікополь, Мелітополь,

Овідіополь, Марфополь, Антонополь тощо. І пізніше у Херсонській обл. - Новосевастополь.

Поширення топонімії грецького походження на теренах Приазов'я, Донецької області зокрема, було зумовлене примусовим переселенням греків, які часто у новій місцевості відновлювали назву місця переселення. Генеза та етимологія цих назв була предметом дослідження Є. Отіна [45; 46].

Сучасний український наймінг також значною мірою звертається до назв із запозиченою із грецької мови основою. Пов'язано це з тим, що й на сьогодні одним із поширених явищ є антропотопоніми, які маркують переважно населені пункти. Багато їх і серед урбанонімів, фірмонімів та ін. Причина сучасних запозичень полягає в тому, що значна частина нашого антропонімікону грецького походження. Розповсюдження грецьких чоловічих та жіночих імен розпочалося за часів християнізації. І до сьогодні більшість народжуваних в Україні дітей називають іменами грецького походження. Відповідно й творення антропотопонімів зумовлено поширеністю в нашій культурі саме цих імен.

Серед ойконімів українських причорноморських та приазовських областей зустрічаємо утворення від чоловічих імен грецького походження:

Новофедорівка, Миколаївка, Нововасилівка, Олексіївка, Новогригорівка, Новоолександрівка, Стефанівка, Тарасівка та ін. (Крим);

Велика Олександрівка, Новоолексіївка, Анатолівка, Андріївка, Василівка, Григорівка, Миколаївка, Новомиколаївка, Новопетрівка, Новофедорівка, Олександрівка, Олексіївка, Петрівка, Тарасівка, Тараса Шевченка, Степанівка, Тимофіївка, Трифонівка, Федорівка (Херсонська обл.);

Велика Михайлівка, Миколаївка, Олександрівка, Петрівка, Михайло-Олександрівка, Юркове, Степанівка, Прохорівка, Олександро-Вовкове, Юрашеве, Анатолівка, Данилівка, та ін. (Одеська обл.);

Єрмолаївка, Остапівка, Панкратове, Єрмолівка, Петропавлівка, Іванофедорівка (Миколаївська обл.) та ін. Та й у назві обласного центру, а відтак і області – антропонім грецького походження.

Значно менше географічних назв утворено від жіночих імен грецького походження. Наприклад, Дарівка, Дар'ївка, Катеринівка, Новософіївка (Херсонська обл.), Софіївка, Лідівка (Одеська обл.), але тут поряд і антропотопоніми з поєднанням жіночого та чоловічого імен: Катерино-Платонівка, Петровівка. Звичайно, що й цей ряд набагато ширший.

Імена грецького походження часто стають частиною агіоніму, як наприклад, Собор Святих Апостолів Петра і Павла, Софіївська церква, Свято-Георгієвська церква, Церква святої Параскеви, Церква Святого Миколая, Церква Святого Михаїла та ін. Таким чином і досьогодні значна частина нашого духовного простору маркується антропотопонімами, в основі яких колись запозичене грецьке чоловіче або жіноче ім'я, яке зараз сприймається як таке, що споконвіку належало нашій культурі.

РОЗДІЛ III. СЛОВ'ЯНСЬКІ ТОПОНІМИ НА ТЕРИТОРІЇ ГРЕЦІЇ

Загальновідомо, що певна частина топонімів Греції має виразне слов'янське походження. Наприклад, група сіл у Греції, розташованих в Епірі, називається Загорохор'я (Ζαγοροχώρια). Цей складений топонім складається з двох частин – слов'янської та грецької. Перша цього слова слов'янська і складається з прийменника «за» та слова «гора». Друга частина складається з іменника середнього роду множини – *χωρία*, тобто, селища. Таким чином, цей топонім позначає групу сіл, що знаходяться за горою, тобто за горою Піндом.

Топоніми слов'янського походження на території Греції залишились в тих місцях, де в епоху Середньовіччя проживали слов'яни. Слов'янські племена з'явилися на Балканському півострові в кінці 6 ст. н.е. [56]. Згідно деяких істориків, кінцем 6 ст. н.е. датуються перші напади слов'янських племен на територію Візантії [4, с.99; 33, с.116-117]. Згодом вони напали на Царгород – Константинополь та у 626 році у союзі з аварами взяли в облогу Солунь (Салоніки), яку візантійці успішно відбили. Проте військові поразки не змогли стримати слов'янські племена і поступово вони почали просуватися на захід та вглиб півострова і дійшли, таким чином, до Епіру, Фесалії, Аттики та Пелопоннесу [56; 33, с.116-117]. Так, у 8 ст. компактні слов'янські поселення, зокрема Езерітів та Мілігів, з'явилися на Пелопоннесі, біля гори Тайгет, де продовжували існувати принаймні до XV ст. [56]. Також слов'янські походи діставалися до Криту та інших грецьких островів [56]. Як зазначає видатний візантінолог І.Шевченко, «на середину VIII ст. ціла «Греція» – чи, принаймні, Пелопоннес – «стала слов'янізована»» [56]. Зокрема візантійський імператор X ст. Константин VII Порфирородний писав, що «εσκλαβώθη η χώρα πάσα και γέγονε βάρβαρος» («вся країна підкорена та стала варварською») [8]. З «Монемвасійської Хроніки» відомо, що слов'яни утримували під своїм контролем Пелопоннес впродовж 218 років, а саме з 587 по 805 г. Виняток, напевне, становила лише сама

Патра [49, с.329]. Проте згодом візантійці змогли підкорити собі слов'янські племена.

Назва Езерітів (Εζερίτες) походить від έζερο (езеро). Додамо, що в цьому топонімі зафіксована старослов'янська форма слова з початковим е, а тому – езеро. Лише згодом початкове е було замінено на о [41, с.14]. На жаль, Езеріти не залишили по собі згадок у вигляді топонімів в районі Тайгету [8]. Однак, слов'янське слово «озеро» збереглося в таких лімнонімах (назвах озер) як Οζερός (Озерос) в Етолоакарнанії, та Νεζερός (Незерос) або Ζαραβίνα (Заравіна) в області Янена, Епір [8]. Натомість, Міліги залишили після себе такі назви як Ζυγός του Μελιγγού (Зігос Мілігів), Δρόγγος του Μελιγγού (Дрогос Мілігів) та Δρόγγος των Σκλαβών (Дрогос Склавів) [8].

Внаслідок спільного проживання на одній території греків та слов'ян близько 275 слов'янських слів увійшло в грецьку мову. Також, як зазначає І. Шевченко, після проживання слов'ян на теренах сучасної Греції залишилося близько 1200 топографічних назв слов'янського походження [56]. Згідно досліджень Макса Фасмера, викладених у книзі «Die Slaven in Griechenland», що була видана у 1941, у Греції налічується близько двох тисяч топонімів слов'янського походження [3, с. 33]. Зокрема, за даними Макса Фасмера, загалом налічується двадцять сім (27) афіксів слов'янського походження в топоніміці Греції [9]. Серед них головними є такі чотири:

– ίτσα (-іца). Походить з слов'янського суфікса – ич. Наприклад, Петрович. В іменниках жіночого роду закінченням є – іца. Наприклад, Κόνιτσα (Коніца), Ζίτσα (Зіца), Αετομίλιτσα (Аетоміліца), Βιστρίτσα (Вістріца) [9]. Також, сюди відносяться такі топоніми Νομπρεβίτσα<*Dǫbrovica, що знаходиться на Пелопонесі, поблизу Арти Βρεστενίτσα<*Brestъnica, Καρδίτσα<*Gordьсь та ін. [2].

– ιστα (-іста). Цей суфікс походить з давньослов'янського –isce, що позначає місце, де знаходиться певна річ або людина [9]. Наприклад, назва російського міста Митищі означає місце, де було мито, Городище – місце, де було

місто. До цієї категорії відносяться такі грецькі топоніми, як Βιβίστα (Вівіста, сьогодні – Еклісія), Βραβόνιστα (Вравоніста, сьогодні – Калірахі) [9]. Згідно Фасмера, до цієї категорії відносяться такі топоніми поблизу Яніна, як Λιβίκιστα <*Ljubitišče; Λιτονιαβίστα< PN *Ljutoněgъ, Ljutoněžišče та ін. [2].

–ανη, -ιανη (-ані, -яні). Ці суфікси походять від слов'янських –ani (-jani), –ane, що позначають національні назви. Наприклад, Πογωνιανή (Погоніяні), Προςοτσάνι (Просоцані) [9]. Стосовно слов'янського топоніму Λάβδανη O.I. Іліаді зазначає, що це «слов'янське поселення в Авлонській області [37, с. 158]. Спотворене *Laboděne< *olboda «лобода»» [29, с.60].

Також до цієї категорії відносяться такі топоніми як Πέτσιανη (Пеціяні, близько Козані), в районі Серес знаходяться такі населені пункти як Ρακίστιανη (Ракістіяні, 1346)<*Rakyštane, Σφέστιανη (Сфеціяні, 1349)< Svěštane та ін. Близько Яніна - міста, що знаходиться біля кордону з Албанією – знаходяться такі населені пункти як Κοβίλιανη (Ков(б)іліяні)<*Kobyljane; Βίσιανη, Βήσανη (Вішіяні) <*Vyšane; Κορύτιανη (Коритіяні) < *Korytjane та ін. [2].

–οβα, -οβο (-ова, -ово). Цей суфікс походить від слов'янських -ов, -ова [9]. Зокрема, сюди відносяться такі топоніми як Δριάνοβον: *Drěново, що знаходиться у Фесалії, поблизу Яніна Δρεάνοβον (а. 1319)< *Drěново, в районі Флоріна зхходились такі селища як Δράνοβον<Drjanovo, Δρένοβον< Drěново та ін. [2].

Як зазначає В. А. Ніконов, найбільш розповсюдженими суфіксами слов'янськими суфіксами є -ов(-ев) та ин [41, с.69]. Наприклад, місто Берегове Закарпатської області. В давнину ці два суфікси слугували для виразу приналежності речі певному хазяїну і утворювали, таким чином, присвійні прикметники [41, с.69]. На думку дослідника, саме ця функція зробила їх домінуючими при утворенні географічних назв: в період формування власності на землю ім'я власника закріплювалось в назві місцевості [41, с.69].

Також, потрібно вказати, що коли основа закінчувалась на твердий приголосний, до неї приєднувався суфікс – ов, натомість, коли основа закінчувалась на м'який приголосний, то приєднувався - ев [41, с.69].

Порівняно з топонімами у формі присвійних прикметників з суфіксом – ов, що вказують на володарювання, більш давніми є топоніми, виражені відносними прикметниками з суфіксами – ов. Наприклад, кедровий, сосновий, дубовий тощо [41, с.69-70]. Так, до топонімів слов'янського походження з суфіксом - ово на території Греції відносяться назви міст Αράχοβα (Арахова), Μέτσοβο (Мецово), Λέχοβο (Лехово, поблизу Кастор'ї) тощо.

В. А. Ніконов вказує на невелику кількість останніх порівняно з топонімами у формі присвійних прикметників [41, с.70], але вони досить розповсюджені на Балканах. До цієї категорії відносяться Косово, Габрово, більш пізні Сараєво тощо. Стосовно географічної локації цієї категорії топонімів на території Греції, то вони присутні передусім у Північній Греції, зокрема в таких районах як Кастор'я, Гревена, Флоріна. Також, досить поширеною є топонімія слов'янського походження в Епіру. Так наприклад, Αράχοβα<*Orěchovo; Αραχοβίτσα<*Orěchovica; Δρεάνοβοv<*Drěpovo [2].

Також, вони зустрічаються і на Пелопонесі. Наприклад, Λιασόνοβα<*Lěšipovo; Όραχος<*orěchъ [2].

До речі, топонім Αράχοβα крім Епіру зустрічається також, на Пелопонесі, зокрема в Аркадії, та зменшувальне Αραχοβίτικα біля Корінфу, у Фесалії, Евританії тощо. Пори те, що наразі даний топонім залишився у вжитку тільки в Беотії (гірська місцевість), одним з доказів слов'янського походження даного топоніму слугує те, що його вживання збігається з місцями слов'янського розселення у на території Греції. Також всі вищенаведені місцевості, окрім Корінфу, є гірськими місцевостями. Отже, можемо зробити висновок, що слов'яни на території Греції селилися часто у гірській місцевості, яка була рясно вкрита горіховими лісами.

Аналізуючи топоніми на території сучасної Греції, можемо зазначити, що одним з широкоживаних топоформантів слов'янського походження є «гора». Як зазначає Г. Лабінська, «багато назв гірських країн утворені географічними термінами, що означають загальні поняття «гори, хребет, вершина»» [30, с. 35]. Зазвичай горою називають значне підвищення над навколишньою місцевістю або серед інших підвищень. Як правило, у назві гори відображаються її особливості, як-от: маківка, шпиль, пик тощо. «Часто в їхніх назвах простежуються ландшафтні особливості місцевості, або колір гірських порід (Біла гора), або вигляд місцевості (Красна гора), або подібність із якимись об'єктами (назви-метафори, назви-мітки) (Макітра, Маківка)» [30, с. 37].

До грецьких топонімів з топоформантом «гора» слов'янського походження відносяться такі як Ζαγάρá (Загара, Беотія), Ζαγορά (Загора, Ларіса), що походять від слов'янських *Zagora, *Zagorъje [2]. Інший топонім Ζαγάρενα (Загарена, Месінія) походить зі слов'янського *Zagorъna [2]. Незважаючи на те, що більшість цих топонімів наразі не вживається – село Загарена у 1927 році було перейменовано у Κορομηλιά (Коромілеа) – даний топоформант й досі зберігається у назві Загорохор'я.

Іншим широкоживаним формантом є *ljub-, що означає «життя», яке може мати форму *lib-. В грецькій мові цей формант відображається як Λι. Зокрема, до початку 20 століття в районі Драми (грецька Македонія) існувало село під назвою Λιπλοτέν, що походить з болгарської *Ljuboten. Аналогічно, біля Флорини було селище Λιουπλέτινον, що походить з болгарського L'ubetino (порівняйте з Люботином Харківської області). Біля Серес зустрічається топонім Λιβοβιστάς (1345), що походить з *Ljubovišće. В районі міста Катерини існувало Λιπλάνοβον<*Ljubanovo, близько Яніна існувало Λιμλοβον<*Ljubovo; а біля Козані - Λιμλόχοβον< *Ljubochovo [2].

Однак, як ми бачимо, серед топонімів слов'янського походження на території Греції майже не зустрічаються антропотопоніми. Це може бути

пов'язано з тим, що у 6-7 століттях слов'янські племена стояли на значно нижчому рівні розвитку, ніж візантійці. У них ще не була вироблена та закріплена достатнім чином у символічній формі історія племені, а самі племена, вірогідніше, були не стійкими об'єднаннями тому й не виникала потреба в називанні певної місцевості ім'ям вожака племені.

Питання про слов'янську топонімію у Греції й досі залишається дискусійним. Це пов'язано, насамперед, з сумнівним висловлюванням німецького історика Фалмерайера, що з появою слов'ян на території Греції зв'язок греків з давніми греками урвався. З другого боку, після багатьох років перебування під владою отоманів спостерігається виразна тенденція перейменування топонімів слов'янського або тюркського походження на власне грецькі.

На думку М. Фасмерайера найбільша кількість топонімів слов'янського походження була зосереджена в Епіру та грецькій Македонії. Зокрема, в Янена та Сеспротії слов'янські імена мали 334 села, поблизу Арти – 50 та в Превезі – 34 [9]. Загалом - 418 топонімів слов'янського походження. В грецькій Македонії в районі міста Козані було 116 селищ з іменами слов'янського походження, у Флорині - 165, у Пеллі - 94, у Салоніках та Халкідікі - 152, у Серрес - 111 та у Драмі та Кавалі - 92 [9]. Загалом у грецькій Македонії налічувалось 730 назв слов'янського походження. Інше скупчення селищ з назвами слов'янського походження було у Фессалії – місцевості, що знаходиться неподалік від Салонік. Тут, зокрема, налічувалось 230 назв слов'янського походження. У Фракії - районі Греції, що мережує з сучасною Туреччиною – було лише 50 сіл з слов'янськими іменами. При просуванні з півночі на південь Греції кількість топонімів слов'янського походження помітно зменшується. Так, в Етолоакарнанії, що знаходиться на північ від Патри, налічується лише 98 топонімів слов'янського походження, в Евританії – 48, в Аттиці – 18, у Беотії (головне місто Арахова) – 22 тощо [9]. На Пелопоннеському півострові загалом налічується близько 429

топонімів слов'янського походження. Найменше всього їх було зафіксовано на Криті – 17 [9]. Наприклад, в районі Αγίου Ιωάννη (Агіу Іоанні) поблизу міста Ретимно на Криті з 222 топонімів 7 мають венеційське походження, 22 – тюркське, 2 - арабське та 1- слов'янське [11].

Таким чином, можемо зробити висновок, що функціонування топонімів слов'янського походження на території сучасної Греції збігається із місцями компактного проживання слов'янських племен у середньовічні часи. Зокрема, найбільша кількість топонімів слов'янського походження зафіксована в Македонії, Епіру, Пелопоннесі та Фессалії.

З проголошенням незалежності Греції у 1830 році та наступними територіальними розширеннями перед мешканцями країни постало питання перейменування міст та селищ іншомовного, передусім слов'янського та оттоманського походження. Якщо в останньому випадку це було пов'язано з проголошенням незалежності від Оттоманської імперії та створенням власної держави, то у випадку зі слов'янськими топонімами питання було складнішим. На початку 20 століття за середньовічну Македонію, що ще знаходилась під владою оттоманів, зіткнулись серби, греки та болгари. Останні заснували у 1870 році так званий Болгарський Екзархат, тобто незалежну Болгарську Православну Церкву, і намагались поширити її юрисдикцію на території Македонії, де компактно проживали греки. Крім того, в той час болгарами велась активна кампанія стосовно слов'янського населення Македонії з метою ототожнювання їх з болгарами. Таким чином, у 20 – 30 роках 20 століття на території Греції спостерігається масова зміна топонімів іншомовного походження на відповідні назви грецького походження. Так, селище Χασάνοβο (Хасаново) поблизу Флоріни у 1927 році було перейменоване у Μεσοχώρι (Месохорі) [6]. Утому ж році поблизу Драми Σκράνοβα (Скранова) була перейменована у Рахуля (Ραχούλα, що означає «гребінь»), а Ρούσοβον (Русовон) – у Μαυρολίθι (Мавролісі), що

можна перекласти як «чорний камінець», Κάλτσοβα (Калцова) – у Βραχότοπος (Врахотопос), Κάροβον (Каровон) – у Κεραμειό (Кераміо) та ін. [6].

Після закінчення Другої світової війни у Греції продовжувалась громадянська війна. Це було протистояння партизанів, які сповідували комуністичну ідеологію, та роялістів. Роялістів як демократичну силу в цьому протистоянні підтримували уряди Великої Британії та Сполучених Штатів Америки. Натомість партизанів-комуністів підтримував Й. Броз Тіто. Однак в 1948 Радянський Союз розірвав стосунки з Югославією, що не могло не позначитись на партизанському русі в Греції. Всі бойові дії на території Грецької Республіки припинились в жовтні 1949.

Певною частиною слов'янського населення таких грецьких міст як Флоріна та Касторья, за підтримки комуністичної партії, підтримувалась ідея створення Славомакедонської народної республіки. На думку деяких дослідників, саме участь слов'янського населення Греції на боці партизан-комуністів – уявна чи фактична – призвела до масової заміни топонімів слов'янського походження на грецькі. Таким чином, навіть ті поодинокі назви слов'янського походження, що залишились, були замінені у грецькі. Наприклад, у 1953 в районі міста Драма село Πούρσοβον (Пурсовон) було перейменовано у Ανθοχώριον (Ансохоріон), Δρατσίστα (Драциста) – у Μελισσοχώριον (Мелісохоріон) тощо [6].

Характерною в цьому плані є доля назви села (το) Κεράσοβο (Керасово), що знаходиться 27 кілометрів від міста Коніца в Епіру. Ця назва побутувала щонайменше впродовж 500 років, з 1417 по 1953 [10]. Потім село отримало сучасну назву – Свята Параскева (Αγία Παρασκευή). Цей топонім слов'яно-тюркського походження. Першою частиною є слово тюркського походження κέρασι, що означає вишня, та суфікса - οβο, який означає, що ця місцевість багата на той об'єкт, який знаходиться в першій частині слова. В нашому випадку це вишні.

ВИСНОВКИ

Аналіз корпусу топонімів Північного Причорномор'я та Приазов'я, засвідчив поширеність грецьких назв просторових об'єктів. Звернення до історичних джерел засвідчило, що поява грецьких топонімів на теренах приморської частини України та у відповідних регіонах росії зумовлене декількома чинниками, серед яких, перш за все, існування на теренах Північного Причорномор'я, Криму передусім, давньогрецьких полісів, мешканці яких номінували природні об'єкти, створюючи ороніми, гідроніми тощо, створювали й найменовували штучні топооб'єкти, назви яких також дожили до нашого часу. Вторинний процес надання назв грецького походження був пов'язаний із модою на «класичне», грецьке передусім, у 18 ст., толи на мапі активно відновлюються старі, або з'являються нові назви, переважно із формантою *поліс*. Третій період був зумовлений переселенням кримських греків на територію сучасної Донецької області, у район Маріуполя. Зараз такі назви розповсюджені у місцях компактного проживання греків. За свідченням грецького культурного товариства Маріуполя, на окупованій рашистами території намагаються поновити радянські назви, прибираючи власне грецькі назви поселень.

Аналіз топонімів грецького походження засвідчив, що назви великих топооб'єктів творяться з урахуванням особливостей рельєфу, рослинності, визначних српоруд та ін. Значна частина назв є антропотопонімами, тобто, топонімами, утвореними від власного імені. Частіше чоловічого, ніж жіночого. Часто це – імена святих. Серед таких топонімів багато агіонімів, дослідження яких майже не велося, отже є досить перспективним. Значне місце серед топонімів грецького походження займають назви топооб'єктів, в основі яких міфоніми, що є особливістю саме грецької топонімії. Докладно була проаналізована грецька міфологічна складова у топонімії Приазов'я, Північного Причорномор'я та на території сучасної Греції. Зокрема, було виявлено, що на

території сучасної Греції багато пелагонімів були утворені з міфонімів, як-от Егейське море, острів Ікарія тощо.

Робота засвідчує, що на теренах сучасної Греції чимало топонімів (перш за все оронімів та ойконімів) слов'янського походження, поява яких зумовлена нападом у ранньому середньовіччі на грецькі землі слов'янських племен. Творення таких назв відбувалося за такими ж принципами, як і власне грецьких топонімів. Примітно, що серед топонімів грецького походження у Криму є такі, у яких відбився слов'янський вплив, що виявилось у частотності суфікса –к. Наприклад, Мухалатка. Відбувся цікавий процес: запозичення суфікса із слов'янської мови та повернення його на українські землі у наданих греками назвах природних та штучних топооб'єктів. Він повернувся із мови реципієнта у мову донора.

Звернення до топонімії Криму, у якій найбільше збережена грецька складова, дало змогу упевнитися, що у сучасному побутуванні грецькі топоніми зазнали значного впливу кримськотатарської та караїмської мов, що закономірно, зважаючи на історію півострова.

Крім того, у кваліфікаційній роботі було визначено характер творення та функціонування українських та російських топонімів, що мають грецьку основу. Зокрема, було ґрунтовно вивчено та проаналізовано творення топонімів з псевдосуфіксом – поль, що збереглись у назвах міст Мелітополь, Овідіополь, Симферополь, Севастополь та ін.

Звернення до сучасних антропотопонімів засвідчує, що значна частина ойконімів утворена від імен грецького походження, які прийшли на терени Київської Русі під час християнізації і зараз не сприймаються як запозичені. Такі топоніми, включаючи й агіоніми, можуть стати предметом подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Араджиони М. А. Греки Крыма и Приазовья: историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII в. — 90-е гг. XX в.). Симферополь: Амена, 1999. 132 с.
2. Араджионі М. А. Греки Криму: історія і сучасне становище (етнокультурна ситуація та проблеми етнополітичного розвитку). Сімферополь : Сімферопольський філіал Національного інституту стратегічних досліджень, 2005. 92 с.
3. Басик С. Н. Общая топонимика: Учебное пособие для студентов географического факультета. Мінск: БГУ, 2006. 200 с.
4. Белецкий А. А. Лексикология и теория языкознания: ономастика. Киев : Изд-во Киев. ун-та, 1972. 209 с.
5. Білецький А. О. Вибрані праці / Упоряд. Н. Ф.Клименко, Є. А. Карпіловська, А. О. Савенко. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 792 с.
6. Білецький А. О. Гідронімія Кримського півострова (грецький шар). *Питання гідроніміки*. Матеріали 3 Республіканської ономастичної (гідронімічної) наради. Київ : Наукова думка, 1971. С. 38-46.
7. Вайнрах У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования. Київ : Вища школа, 1979. 265 с.
8. Вербич С. О. Українська академічна ономастика: минуле, сьогодення, майбутнє. *Українська мова*. 2018. № 3. С. 28–39.
9. Гедьо А. В. Джерела з історії греків Північного Приазов'я: кінець XVIII — початок XX ст. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2001. 245 с.
10. Гордеев А. Ю. Топонимия побережья Чёрного и Азовского морей на картах-портоланах XIV-XVII веков. Киев : Academia edu, 2014. 479 с.
11. Гордеев А. Ю. Топонімія узбережжя Чорного і Азовського морів на картах-портоланах XIV–XVI століть. *Проблеми безперервної географічної освіти*

і картографії : Збірник наукових праць. Випуск 18. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. С. 37 - 41.

12. Горпинич В.О. Словник географічних назв України (топоніми та відтопонімні прикметники): близько 25000 слів. Київ : Довіра, 2001. 526 с.

13. Греки в Ніжині. Збірник статей та матеріалів / під. ред. О. Морозова. Ніжин: Ніжинський державний педагогічний університет імені М. Гоголя, 2000. Вип. 1. 68 с.

14. Жлуктенко Ю.О. Структурне співвідношення моделі і копії при лексичному запозиченні. *II Вісник Київського університету*. Серія № 9 «Іноземна філологія». Київ: Вища школа, 1975. С. 1 - 18.

15. Жмаєва Н.С. Лінгвістичне тлумачення запозичення. *Науковий вісник ПДПУ імені К.Д. Ушинського. Лінгвістичні науки*. 2011. № 12. С. 48–60.

16. Зубко А. Українська ономастика: здобутки та проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання історії та методики*. 2007. Вип. 15. С. 262–281.

17. Іліаді О. І. Слов'янські топоніми на території Греції. Х1 (етимологічний коментар). *Мовознавство*. 2008. № 6. С. 58-64. URL : https://movoznavstvo.org.ua/index.php?option=com_attachments&task=download&id=463

18. Лабінська Г. Топоніміка: навчальний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.

19. Лосев А. Ф. Мифология греков и римлян. Москва: Мысль, 1996. 978 с.

20. Лучик В. В. Актуальні напрями української ономастики. *Записки з ономастики: Збірник наукових праць*. Одеса, 2011. Вип. 14. С. 126-130.

21. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології: підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 344 с.

22. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України /відп. ред. В. Г. Скляренко. Київ : ВЦ «Академія», 2014. 544 с.

23. Лучик В. В. Етюди з «Короткого етимологічного словника топонімів України». *Мовознавство*. 2009. № 3–4. С. 16-24.
24. Лучик В. В. Етюди з «Короткого етимологічного словника топонімів України». *Мовознавство* 2010. № 2-3. С. 124-135.
25. Макушев В.В. Исторические разыскания о славянах в Албании в средние века. Варшава : В типографии Варшавского учебного округа 1871 г. 167 с.
26. Махпиров В. У. Имена далеких предков (источники формирования и особенности функционирования древнетюркской ономастики). Алматы : Институт востоковедения МН-АН РК, 1997. 302 с.
27. 5 жовтня — день Іона і Фока: історія, традиції та прикмети свята. - URL: <https://cultua.media/culture/actual-novini/5-zhovtnia-den-iona-i-foka-istoriia-tradytsii-ta-prykmetu-sviata/>
28. 5 жовтня — День Іони і Фоки: історія та традиції свята. - URL : <https://ukr.media/culture/437684/>
29. Никонов В. А. Краткий топонимический словарь/ ред. В. И. Белев. Москва : Мысль, 1966. 509 с.
30. Нікітенко Н., Корнієнко В. Кримські святі на мозаїках і фресках Софії Київської. URL : file:///C:/Users/USER/Downloads/ourcrimea_2016_2_15.pdf
31. Отин Е. С. Топонимия Приазовских греков: Историко-этимологический словарь географических названий. Донецк : Юго-Восток Лтд, 2002. 208 с.
32. Отин Е.С. Топонимия Донетчины. Донецк : Юго-Восток, 2013. 117 с.
33. Отін Є. До питання про псевдосуфікси в топонімії. *Отин Е. Избранные работы*. Донецьк : Донеччина, 1997. С. 121–131.
34. Поспелов Е. М. Имена городов: вчера и сегодня (1917–1992). Москва: Русские словари, 1993. 250 с.

35. Поспелов Е. М. Историко-топонимический словарь России. Досоветский период. Москва : Профиздат, 2000. 224 с.
36. Пряхин Ю.Д. Греки в истории России XVIII-XIX веков: Исторические очерки. Санкт-Петербург : Алетейя, 2008. 272 с.
37. Свод древнейших письменных известий о славянах / под ред. Г. Г. Литаврина. Том II (VII-XI вв.). Москва : «Восточная литература» РАН, 1995. 590 с.
38. Скороходько С.Г. Кримська топоніміка та її відтворення засобами французької мови. *Культура народів Причорномор'я*. 2001. № 3. С. 1-4.
39. Терентьева Н., Балабанов К. Греки в Україні: історія та сучасність, ч. 1—2. Київ : Аквілон-Плюс, 2008. 352 с.
40. Тищенко К. М. Іншомовні топоніми України: етимологічний словник-посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2010.
41. Топоров В. Н. Исследования по этимологии и семантике. Т. 2: Индоевропейские языки и индоевропеистика. Кн. 1. Москва: Языки славянских культур, 2006. 544 с.
42. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.
43. Чапля А. Давні топоніми Львівщини у новій інтерпретації. *Проблеми слов'янознавства*. 2015. Випуск 64. с.167–172.
44. Шевченко І. Візантія і слов'яни. URL : https://risu.ua/profesor-igor-shevchenko-vizantiya-i-slov-yani_n63440
45. Янко М. Т. Топонімічний словник України: словник-довідник. Київ: Знання, 1998. 432 с.
46. Ястребов В.Н. Греки в Елисаветграде. *Киевская старина*. 1884. т. 8. № 4.
47. Buza M., On the Origins and Historical Evolution of Toponymy on the territory of Romania. *Rev. Roum. Géogr.Rom. Journ. Geogr.* 2011. № 55 (1). P. 23–36.

48. Vasmer Max. Die Slaven in Griechenland. URL : http://macedonia.kroraina.com/en/mv/mv_wortregister_sl.htm
49. Ασημάκης Σ. Τοπωνύμια οβα, οβο, ιστα, ισα. Αθήνα : ΑΛΦΑΒΗΤΟ ΑΒΕΕ, 2015. 249 σ.
50. Καρδαράς . Θ. Οι Άντες. Ιστορία και πολιτισμός (4ος-8ος αι.). Αθήνα : ΕΙΕ, 2015. 223 σ.
51. Λιθοξόου Δ. Τα χωριά της Μακεδονίας κατά θρησκεία και γλώσσα στις αρχές του 20ου αιώνα. Χάρτες και στατιστικές. URL : <https://www.lithoksou.net/2020/11/makedonia-horia-glossa-thriskeia.html>
52. Μετονομασίες οικισμών της Ελλάδας 19ος -21ος αι. URL : <https://settlement-renames.eie.gr/>
53. Μπαμπινιώτης Γ., Ετυμολογικό λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας. Αθήνα : Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2010. 1724 σ.
54. Στούκας Μ. Εζερίτες και Μηλιγγοί : Οι Σλάβοι της Πελοποννήσου. URL : <https://www.protothema.gr/stories/article/852559/ezerites-kai-miliggoi-oi-slavoi-tis-peloponnisou/>
55. Στούκας Μ. Τα τοπωνύμια της Ελλάδας και η προέλευσή τους. URL : <https://www.protothema.gr/stories/article/1087679/ta-toponumia-tis-elladas-kai-i-proeleusi-tous/>
56. Το Κεράσοβο. URL : <https://www.kerasovo.gr/>
57. Φωτάκης Σ. Τοπωνύμια Τουρκικής προελεύσεως. URL : <https://rethnea.gr/174392-2/>
58. Χριστίδης Α.-Φ. Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Θεσσαλονίκη : Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 2005. 256 σ.

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, _____ Гей Світлана Петрівна _____,
студент(ка) магістратури, форми навчання денної, факультету філологічного спеціальності 035 "Філологія" спеціалізації "Слов'янські мови та літератури (переклад включно)" освітньої програми "Російська мова і зарубіжна література. Друга мова", адреса електронної пошти hutshepsut@yahoo.com, - підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Грецькі запозичення у топонімії Причорномор'я та Приазов'я» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена; - заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії; - згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Гей С.П.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) Павленко І.Я.